

STRATEGIJA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA ROMOV V REPUBLIKI SLOVENIJI
2021–2030

VSEBINA

Vsebina

UVOD.....	3
1. Razlogi za dopolnitev Strategije vzgoje in izobraževanja Romov 2004 in 2011	5
2. Najpomembnejši dokumenti MIZŠ za izboljšanje položaja romske skupnosti v Sloveniji	10
2.1. Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2021–2030 (NPUR 2021–2030)	10
2.2. Nacionalni program ukrepov za Rome 2017–2021.....	10
2.3. Resolucija o Nacionalnem programu izobraževanja odraslih v RS za obdobje 2022–2030 (ReNPIO22–30).....	11
2.4. Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJP21–25).....	11
2.5. Drugi dokumenti.....	12
3. Pravne podlage in financiranje romske skupnosti	14
3.1. Pravne podlage.....	14
3.2. (So)financiranje različnih pedagoških aktivnosti	16

3.2.1. Sofinanciranje predšolske vzgoje	16
3.2.1.1. Financiranje romskega pomočnika v vrtcih	17
3.2.2. Sofinanciranje krajših programov vrtcev	17
3.2.3. Sofinanciranje dejavnosti na področju osnovnošolskega izobraževanja	18
4. Pregled stanja in predlogi za nadgradnjo.....	18
4.1. Predšolska vzgoja.....	18
4.1.1. Uvedba brezplačnih krajših programov vrtcev v letu pred vstopom v šolo za otroke, ki niso vključeni v vrtec	20
4.1.2. Posodobitev sedanjega nacionalnega Kurikuluma za vrtce (1999)	20
4.1.4. Vključenost v kakovostno in strokovno ustrezno prilagojeno predšolsko vzgojo je še posebej pomembna za otroke s posebnimi potrebami, ki jih prepoznavamo tudi med otroki Romov.....	24
4.2. Osnovnošolsko izobraževanje.....	25
4.3. Srednješolsko izobraževanje, izobraževanje na višjih ravneh in izobraževanje odraslih.....	30
4.3.1. Izobraževanje odraslih in vseživljenjskost učenja.....	32
4.4. Romski pomočniki.....	34
4.5. Vzgojno-izobraževalne aktivnosti v večnamenskih centrih	35
4.6. Dodatno usposabljanje in krepitev vloge pedagoških delavcev	38
5. POVZETEK Z IZHODIŠČI ZA PRIHODNJE UKREPE.....	39
5.1. Kaj storiti po letu 2021?.....	40

UVOD

Za prenovu Strategije vzgoje in izobraževanja Romov 2004/2011 (v nadaljnjem besedilu: strategija) je vrsta strateških, operativnih in praktičnih razlogov. V preteklem desetletju se je »romsko okolje« močno spremenilo, socialna problematika pa se je po posameznih območjih znatno poslabšala tudi v razmerju do večinskega prebivalstva. Če je bilo pred desetimi, petnajstimi leti temeljno vprašanje, kako »postaviti« Rome na zemljevid Slovenije, kako zagotoviti ustrezno okoljsko in stanovanjsko infrastrukturo, kako v romska naselja pripeljati večnamenske prostore, namenjene aktivnostim, ki naj pripomorejo k dvigu socialnega in kulturnega kapitala, bo v naslednjih letih temeljni problem pridobivanje ustreznega znanja in veščin v osnovnošolskem, srednješolskem in visokošolskem izobraževanju, ki naj omogočijo *degetoizacijo* oziroma vključevanje prebivalcev romskih naselij v širši družbeni prostor. Pripadnikom romske skupnosti bo to omogočilo suvereno gibanje zunaj romskega naselja in zunaj romske skupnosti.

Z normativnega vidika je strategija danes med starejšimi in bolj zastarelimi strateškimi dokumenti. Naša država je namreč od leta 2011, ko je bila Strategija vzgoje in izobraževanja Romov prenovljena, sprejela vrsto strateških dokumentov, ki se tako ali drugače nanašajo na to področje. Med ključnimi velja omeniti Strategijo razvoja Slovenije do leta 2030, ki v naš družbeni prostor uvaja Agendo trajnostnega razvoja sveta do leta 2030 in tako vpliva na vrsto strateških ciljev države in lokalne samouprave pri zagotavljanju enakih možnosti *kakovostnega življenja za vse*.¹

Strategija Slovenija 2030 pri svojem drugem najpomembnejšem cilju – znanje in spretnosti za kakovostno življenje in delo – izraža zahtevo po zmanjševanju vrzeli v znanju in spretnostih, da bi tako kot družba v celoti prispevali tudi k nižjemu tveganju socialne izključenosti posameznikov. Že iz tega je razvidno, da se Republika Slovenija pri krovnih strateških ciljeh razvoja zaveda sprejetih obveznosti, da varuje šibkejše in socialno izključene posameznike in skupnosti, med katere se uvršča tudi romska skupnost. Med aktivnostmi za doseg tega cilja pa določa spodbujanje

¹ https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/SVRK/Strategija-razvoja-Slovenije-2030/Strategija_razvoja_Slovenije_2030.pdf

nižje izobraženih in drugih prikrajšanih skupin k vključitvi v izobraževanje in učenje za lažji prehod in obstanek na trgu dela ter z zmanjšanjem tveganja socialne izključenosti in zagotavljanjem *kakovostnega življenja*.²

Kar zadeva obveznosti Slovenije kot članice EU do romske skupnosti, velja upoštevati vsaj dva strateško pomembna dokumenta, sprejeta po letu 2011: Poročilo Komisije EU o oceni okvira EU za nacionalne strategije vključevanja Romov do leta 2020³ in Resolucijo Evropskega parlamenta z dne 12. februarja 2019 o potrebi po okrepljenem strateškem okviru EU za nacionalne strategije vključevanja Romov po letu 2020 in okrepitvi boja proti »protiromizmu⁴«. V povezavi s tem se pojav »romizma« opredeljuje kot posebna vrsta rasizma in ideologije, ki temelji na rasni večvrednosti, obliki razčlovečenja in institucionalnega rasizma, ki se napaja iz zgodovinske diskriminacije in se med drugim izraža z nasiljem, sovražnim govorom, izkoriščanjem, stigmatiziranjem in najočitnejšo obliko diskriminacije.⁵

Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu socialno-ekonomskemu odboru in odboru regij (oktober 2020) pa vnovič opozarja na pomen uresničevanja Direktive o rasni enakosti in organih za enakost, ki že več kot dve desetletji oblikuje pravno varstvo pred diskriminacijo na podlagi rase ali narodnosti. Prepoveduje neposredno in posredno diskriminacijo na podlagi rase ali narodnosti pri zaposlovanju in delu, izobraževanju, socialni zaščiti, vključno s socialnim in zdravstvenim varstvom, socialnih ugodnosti ter dostopu do dobrin in storitev, ki so na voljo javnosti, vključno s stanovanji, in preskrbo z njimi. Komisija je v zadnjih letih okrepila spremljanje njenega izvajanja. Posebna pozornost je bila namenjena diskriminaciji romskih otrok v izobraževanju. Komisija bo poročala o uporabi direktive; ocenjene bodo izkušnje, pridobljene pri izvajanju direktive, opredeljene pa bodo tudi morebitne vrzeli: posebno področje, ki ga je treba obravnavati v okviru morebitne nove zakonodaje,

² Ibid. str. 26.

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0785&from=SL>

⁴ Slovenija in druge članice IHRE (IHRA: Mednarodna zveza za spomin na holokavst) so 8. oktobra 2020 sprejele pravno nezavezujočo definicijo t. i. anticiganizma (dobeseden prevod): »Anticiganizem« se izkazuje skozi izraze in dejanja posameznikov ter skozi institucionalne politike in prakse, ki spodbujajo marginalizacijo, izključevanje, fizično nasilje, omalovaževanje romskih kultur in življenjskih slogov ter sovražni govor, uperjen proti Romom in drugim posameznikom in skupinam, ki so bili v času nacizma in so še danes označeni za »cigane« ter zaradi tega stigmatizirani ali preganjani. To vodi v obravnavanje Romov kot domnevno družbi tuje skupine in povezovanje njenih pripadnikov z nizom slabšalnih stereotipov ter izkrivljenih podob, ki predstavljajo posebno obliko rasizma. V Sloveniji smo se dogovorili za uporabo pojma protiromizem.

⁵ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0075_SL.html

je kazenski pregon. Poročilo bo tudi prispevalo k nadaljnjemu ukrepanju za prednostno razvrstitev postopkov za ugotavljanje kršitev, ki imajo velik vpliv.

Pri razlogih za pripravo nove strategije je prav tako treba upoštevati, da je v letu 2020 potekla veljavnost nekaterih krovnih dokumentov socialne politike po posameznih področjih, s katerimi se strateško in siceršnje načrtovanje in urejanje romskega področja tesno prepletata. Že na tem mestu velja posebej omeniti prenovu Resolucije o nacionalnem programu socialnega varstva 2013–2020 in Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020.

Med stvarnimi, družbenimi razlogi za prenovu strategije so kompleksni izzivi varstva manjšin in odnosa do njih. Pri romski skupnosti nastajajo ponekod vse bolj očitni socialni, vzgojni in izobraževalni, celo kriminalitetni problemi, za katere tudi predstavniki pristojnih državnih organov in organov lokalne samouprave ugotavljajo, da preraščajo v resen družbeni problem. Ta se z večrazsežnostnimi posledicami odraža tudi v šolskem prostoru. Očitno je, da siceršnja prizadevanja, ki so nedvomno namenjena vzgoji in izobraževanju Romov, kljub vsem kazalnikom pozitivnega napredka sama ne zadoščajo, kar na drugi strani narekuje potrebo po povezovanju izoblikovanih rešitev v celosten pristop in po medsektorskem, medpodročnem sodelovanju na vseh ravneh. S tega vidika so razlogi za novo strategijo vzgoje in izobraževanja Romov, ki temeljijo na potrebi po novem, celostnem in učinkovitem pristopu, popolnoma utemeljeni. Nov pristop je sicer opredeljen v novejših strateških in programskih dokumentih države in lokalne samouprave – na najvišji ravni strateškega upravljanja javnih zadev, na primer v omenjeni Strategiji razvoja Slovenije 2030, ki se v svoji vlogi navezujejo na koncept trajnostnega razvoja ter celostnega in povezljivega, integrativnega uresničevanja zadanih ciljev ter varovanja skupnih vrednot na vseh ravneh in področjih države in lokalne samouprave.

1. Razlogi za dopolnitev Strategije vzgoje in izobraževanja Romov 2004 in 2011

Dosežena stopnja izobrazbe, znanje in kvalifikacije, ki pripadnikom romske skupnosti omogočajo boljši položaj na trgu dela, lahko prispevajo k procesu njihove demarginalizacije. **Vendar bodo premiki na področju dejanskega vključevanja pripadnikov romske skupnosti v slovensko okolje skromni brez učinkovitih ukrepov na področjih zaposlovanja, urejanja prostora in stanovanjske problematike, zdravstva,**

tolerance in sprejemanja s strani večinskega prebivalstva, predvsem pa pripravljenosti pripadnikov romske skupnosti, da se aktivneje vključijo v širše družbeno okolje.

Za koordinacijo vseh ukrepov, namenjenih izboljšanju položaja romske skupnosti, v Sloveniji skrbi Urad Vlade RS za narodnosti⁶. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ) je s svojimi ukrepi vključeno v skupno medresorsko delovanje, vendar smo se že pred leti odločili za pripravo posebnega strateškega dokumenta na področju vzgoje in izobraževanja Romov. Leta 2004 je tako nastala Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, leta 2011 smo jo dopolnili in nadgradili.

Poleg strateškega dokumenta MIZŠ stalno pripravlja in izvaja številne druge ukrepe, katerih cilj je izboljšanje izobrazbenega položaja Romov. Ne glede na to velja, da za oblikovanje nadaljnjih politik in sistemskih rešitev za uspešnejše vključevanje Romov v sistem vzgoje in izobraževanja potrebujemo ocene stanja za vpogled v dejansko vključenost pripadnikov romske skupnosti v predšolsko vzgojo, osnovno šolo in srednje- ter višje- in visokošolsko izobraževanje.

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport nima pravne podlage za zbiranje podatkov po narodnosti ali etnični pripadnosti⁷, osnovne šole in vrtci pa nam v organizacijskem poročilu letno sporočajo ocene o številu romskih otrok, na podlagi katerih ministrstvo vzgojno-izobraževalnim zavodom zagotavlja sredstva za sofinanciranje določenih stroškov pri delu z romsko populacijo.

O uspešnosti vključevanja Romov v izobraževalni proces lahko sklepamo na podlagi opažanj na terenu, ob pogovorih v vrtcih, osnovnih šolah in drugih izobraževalnih ustanovah, obiskih romskih naselij, v okviru projektnega dela, na podlagi poročanj različnih organizacij in romskih skupnosti ter anonimiziranih raziskav in študij.

⁶ <https://www.gov.si/teme/romska-skupnost>

⁷ Nov strateški okvir EU za enakost, vključevanje in udeležbo Romov med drugim spreminja spremljanje podatkov o Romih in predlaga nov portfelj kazalnikov: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_sl#priprava-pobude-za-enakost-vkljuevanje-in-udelebo-romov-po-letu-2020

Ukrepe za izboljšanje izobrazbenega položaja pripadnikov romske skupnosti lahko oblikujemo na podlagi kvantitativnega pregleda stanja o vključenosti in uspešnosti Romov na vseh ravneh izobraževanja, z ugotavljanjem in analiziranjem dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo vključenosti in uspeh Romov v izobraževalnem sistemu, prepoznavanjem ključnih težav in ovir, ki jih imajo Romi v procesu izobraževanja, informacijami o odnosu izobraževalnih ustanov in večinske skupnosti do Romov in obratno ter z informacijami o izkušnjah, motivih, zaznavah, željah in pričakovanjih romskih otrok, mladostnikov in odraslih Romov v procesu izobraževanja. Heterogenost romske skupnosti, različnost potreb in stopnja razvoja posamezne skupnosti/okolja zahtevajo oblikovanje pristopov, ki so po meri določene ciljne skupine.

V prihodnje pričakujemo predvsem visoko stopnjo aktivacije predstavnikov romske skupnosti, tako izvoljenih predstavnikov kot izobraženih Romov, ki s svojim vzgledom in delovanjem lahko vplivajo na delovanje romske skupnosti kot celote. Kljub nekaterim pozitivnim premikom pa še vedno ostaja zelo živo vprašanje, kako povezati zahteve pripadnikov romske skupnosti po *posebnih narodnomanjšinskih pravicah* na eni strani ter zahteve, ki večinoma prihajajo iz vrst večinskega naroda in terjajo izpolnjevanje *dolžnosti pripadnikov* romske narodne skupnosti na drugi strani. Trikotnik se običajno sklene z zahtevami po *odgovornem ravnanju Romov*.

Osemnajst let po sprejetju prve Strategije vzgoje in izobraževanja Romov in enajst let po sprejetju njene dopolnitve ocenjujemo, da so se v romski skupnosti zgodili pomembni premiki na področju vzgoje in izobraževanja. Z vzpostavitvijo romskih izobraževalnih inkubatorjev, pozneje preimenovanih v večnamenske centre, smo romskim otrokom – predvsem v dolenski regiji – prvič bolje približali šolski sistem. Ker so dejavnosti teh centrov potekale v romskih naseljih, smo se tako povezali tudi z romskimi starši. Medsebojno zaupanje smo gradili prek izvajalcev programa v večnamenskih centrih in prek romskih pomočnikov, ki so se izkazali kot odlična vez med vrtcem, šolo, romskimi starši in naseljem. Nedvomno se je povečal socialni in kulturni kapital v naseljih, pa ne le med otroki, temveč tudi med romskimi starši. Razvijali smo njihove jezikovne veščine in krepili njihovo socializacijo znotraj izobraževalnih ustanov. V naseljih smo v vseh teh letih izvedli več projektov. Zadnji med njimi, poimenovan Skupaj za znanje (2016–2021), je prinesel, glede na evalvacijska poročila in neposredna poročila s terena, dobre rezultate. Ocenjujemo, da sta najpomembnejša uspeha vseh teh prizadevanj povečano zaupanje romske skupnosti v dejavnosti predšolske vzgoje in osnovnošolskega izobraževanja ter bolj pozitiven odnos Romov do izobraževanja kot vrednote. Kot ključni se je izkazal ukrep zgodnjega vključevanja otrok v predšolsko vzgojo, ki omogoča krepitev jezikovnih in socializacijskih veščin ter med drugim prispeva k opolnomočenju staršev pri spodbujanju otrokovega razvoja. Izjemnega pomena je bila projektna uvedba romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah, katerih status smo uredili tako, da se romski pomočniki lahko zaposlujejo v vrtcih in šolah na sistemizirano delovno mesto. K pomembnim uspehom je prispevalo tudi vsakodnevno izvajanje podpornih izobraževalnih aktivnosti v večnamenskih centrih, kjer so se osredotočili na odpravo primanjkljajev na osnovnih področjih (jezik, branje, matematika, spoznavanje okolja) in promocijo znanja kot vrednote. Določen napredek smo opazili v spreminjanju odnosa

romskih otrok in njihovih staršev do strokovnega osebja, ki se kaže v boljšem sprejemanju romskih pomočnikov, večjem zanimanju za izobraževalne aktivnosti v večnamenskih centrih in večjem zaupanju v osebje, ki izvaja obšolske in prostočasne aktivnosti.

Med primeri dobre prakse, ko romska skupnost tudi sama aktivno prispeva k vključevanju in napredku, je pred leti ustanovljen Romski akademski klub, v katerem so bili zbrani in aktivni romski intelektualci. Neprecenljiv je njihov vzgled pri poudarjanju pomena izobrazbe kot tiste vrednote, ki posameznika lahko popelje iz kroga revščine in stigmatizacije tako, da obenem razvija občutek pripadnosti družbeni skupnosti in njenim vrednotam. Ob tem velja poudariti tudi izjemno vlogo romskih pomočnikov, ki so v okviru projektnega dela v vseh teh letih profesionalizirali svoje delo oziroma pridobili takšno izobrazbo, da lahko pomagajo in svetujejo romskim otrokom, njihovim staršem, pa tudi pedagoškim delavcem. Številne izkušnje, s katerimi so nas seznanili med obiski romskih naselij in osnovnih šol, v katerih so vpisani romski otroci, nam povedo, da niso le pomočniki, ampak predvsem zaupniki romskih otrok in njihovih staršev in njihova ključna podpora pri vključevanju v šolsko okolje. Romski pomočniki so v vzgojno-izobraževalno okolje velikokrat vstopali kot zagovorniki inkluzije, pravičnosti in enakosti ter znatno prispevali k zmanjševanju predsodkov in stereotipov v šolskem okolju.

Projektno delo nam tudi sicer omogoča najbolj neposreden stik z večino romske skupnosti, vpogled v dejanske razmere v okolju, v katerem ta biva, pridobivanje zaupanja Romov in tudi njihove takojšnje odzive. Od leta 2008, odkar izvajamo projekte za uspešnejše vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje, za dvig njihovega socialnega in kulturnega kapitala in višjo raven pridobivanja znanja, veščin in vrednot, ki bi omogočile uspešnejše vključevanje v večinsko družbo ob hkratnem ohranjanju romske kulture, tradicije in identitete, sicer ugotavljamo določen napredek na vseh omenjenih področjih. Žal pa projektno delo kljub vsemu trudu in dosežkom zaradi specifik takšnega načina dela ne more zagotavljati stalnega, sistematičnega pristopa k reševanju romske tematike. Vsakršna časovna, finančna oziroma vsebinska vrzel in/ali kadrovska menjava pri neposrednem delu z romsko skupnostjo ruši težko pridobljeno zaupanje, zgrajeno v neposrednih odnosih v konkretnem okolju.

Po obiskih vrtcev in osnovnih šol, ki jih obiskujejo romski otroci, po pogovorih s pedagoškimi delavci ter romskimi pomočniki in izvajalci na terenu in glede na rezultate analize o uspešnosti romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji⁸ pa žal pridobivamo informacije, da je izobrazbeni položaj pripadnikov romske skupnosti še vedno veliko slabši v primerjavi s preostalo populacijo. Večina otrok še vedno ne dokonča obveznega osnovnošolskega izobraževanja, še manj jih pridobi srednješolsko ali celo visokošolsko izobrazbo. Stanje se razlikuje glede na regije, najmanj spodbudna slika je v jugovzhodni Sloveniji. Po našem mnenju na slab izobrazbeni položaj Romov, predvsem na Dolenjskem, med drugim

⁸ Analiza o učnem uspehu romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji. Pirc, Bešter, 2021.

prispevajo naslednji dejavniki: slab socialni položaj romske skupnosti in družin, odsotnost ustrezne infrastrukture v naseljih in s tem povezane slabše življenjske razmere, velika razslojenost med Romi v posameznih okoljih, navzočnost stereotipov in predsodkov v večinski družbi in romski populaciji, pa tudi med nekaterimi strokovnimi in pedagoškimi delavci v izobraževalnih ustanovah, pomanjkanje motivacije pri romskih starših in skromen interes pri otrocih, nezaveščenost romskih staršev o pomenu znanja kot vrednote, družinska nepismenost in nizka stopnja izobraženosti staršev, slabo razvita sporazumevalna zmožnost (v slovenščini in romščini), nezadostna prilagojenost in fleksibilnost oziroma prožnost izobraževalnega sistema za specifične potrebe te ciljne skupine in drugo.

Na področju vzgoje in izobraževanja pri romski populaciji (najbolj na Dolenjskem) zaznavamo naslednje ovire: še vedno nezadostna vključenost romskih otrok v vrtce in neredno obiskovanje že vpisanih otrok v vrtce, prevelik delež odsotnosti od pouka v osnovnih šolah, izjemno nizek delež otrok, ki zaključijo osnovno šolo (predvsem na Dolenjskem, v Posavju in Beli krajini), nezadostno znanje slovenskega jezika, podvrženost stereotipom večinske skupnosti, veliko število otrok s posebnimi potrebami, nezaupanje romskih staršev v vzgojno-izobraževalne ustanove, nizka stopnja izobraženosti romskih staršev, beg otrok od doma v škodljiva okolja, zgodnje »poroke«, (včasih) premajhna senzibilnost strokovnega osebja v šolah, premajhna motivacija šolskega kadra za vključenost v izpopolnjevanje in izobraževanje za delo v večkulturnem okolju ter včasih pomanjkljiv prenos pridobljenih znanj v prakso, premajhna podpora srednje- in višješolskemu izobraževanju, premajhna samoaktivacija in participacija predstavnikov romske skupnosti.

Na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport smo se na podlagi zapisanih opažanj in ugotovitev odločili za nadgradnjo strateških dokumentov vzgoje in izobraževanja Romov iz let 2004 in 2011. Nov dokument vključuje spoznanje, da je temeljni razlog naštetim odklonskostim treba iskati v modelu izobraževanja, ki vključevanje romskih otrok v slovensko družbo meri s stopnjo dosežene integracije. V tem pogledu se Romi bistveno razlikujejo od preostalih dveh zgodovinskih narodnih manjšin (Italijanov in Madžarov). Italijani in Madžari imajo kodificiran knjižni jezik, slovar knjižnega jezika, kar jim omogoča lažje »preklapljanje« v slovenski jezik. Romski jezik slovenskih Romov v primerjavi z navedenima jezikoma nikoli ni bil pisan jezik (o standardizaciji teče razprava šele v zadnjih nekaj letih), kar močno otežuje komunikacijo Romov v pedagoškem procesu.

Začetna točka izhoda iz romske obrobnosti je priznanje Romov kot avtohtone narodne skupnosti/manjšine. Pomembno vlogo imajo izobraženi Romi, strokovnjaki s posameznih področij, kot enakovredni sogovorniki in oblikovalci odločevalskih politik, promotorji pomena znanja za izhod z družbenega obrobja in spodbujevalci izobraževalnih aktivnosti med Romi; aktivno morajo sodelovati pri nastajanju in izvajanju dejavnosti v večnamenskih centrih v naseljih z večinskim romskim prebivalstvom. Samo tako jim lahko določimo ustrezno mero odgovornosti za lasten razvoj.

2. Najpomembnejši dokumenti MIZŠ za izboljšanje položaja romske skupnosti v Sloveniji

2.1. Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje 2021–2030 (NPUR 2021–2030)

Poudarja pomen zgodnjega vključevanja romskih otrok v predšolsko vzgojo in ponuja dodatne možnosti vključevanja, vključno s krajšimi, za starše brezplačnimi programi vrtcev. Ambicija teh ukrepov je vključenost večine romskih otrok v predšolsko vzgojo do leta 2030. NPUR prav tako utrjuje vlogo romskega pomočnika in prinaša njegovo sistemsko umestitev v vrtcih, osnovnih šolah in osnovnih šolah s prilagojenim programom. Zelo veliko pozornosti bo v prihodnjih letih namenjene izboljšavam pri učenju slovenskega jezika in utrjevanju znanja romskega jezika. Za MIZŠ je velikega pomena tudi ozaveščanje pripadnikov romske skupnosti o pomenu izobraževanja, spodbujanje samoiniciativnosti, pridobivanje funkcionalnih znanj. Pri izvajanju teh ukrepov je nujna zaveza z lokalnimi skupnostmi, da razvijejo skladne akcijske načrte oziroma merljive strategije uresničevanja ukrepov.

2.2. Nacionalni program ukrepov za Rome 2017–2021

Že v Nacionalnem programu ukrepov za Rome 2017–2021 je MIZŠ poudaril pomen zgodnjega vključevanja v vzgojno-izobraževalni sistem z vključevanjem romskih otrok v predšolsko vzgojo vsaj dve leti pred začetkom osnovne šole, nujnost vključevanja romskih pomočnikov v vzgojno-izobraževalni proces, krepitev socialnega in kulturnega kapitala v romskem naselju oziroma naselju, kjer večinsko živi romsko prebivalstvo, spodbujanje učenja jezika za romske otroke, nujnost dviga izobrazbene ravni pripadnikov romske skupnosti (s poklicnim izobraževanjem in usposabljanjem pripadnikov romske skupnosti ter izobraževanjem odraslih Romov) in vlogo izobraževanja strokovnih delavcev, ki izvajajo delo z romskimi učenci. Konec leta 2020 je bil NPUR dopolnjen na vseh področjih, tudi na področju izobraževanja. Dodali smo ukrep izplačevanja otroškega dodatka v naravi v primeru neobiskovanja pouka.

Evalvacija NPUR 2017–2021⁹ⁱ nam je priporočila predvsem ureditev statusa romskega pomočnika s sistemizacijo delovnega mesta, izboljšanje sistema učenja slovenskega in romskega jezika ter sprejetje mehanizmov, ki bi spodbujali zaupanje romskih staršev v vzgojno-izobraževalne ustanove. Prav tako je priporočila ustvarjanje materialnih in drugih pogojev za izvajanje aktivnosti v večnamenskih centrih in obšolske dejavnosti tudi v drugih okoljih, kjer živijo pripadniki romske skupnosti.

2.3. Resolucija o Nacionalnem programu izobraževanja odraslih v RS za obdobje 2022–2030 (ReNPIO22–30)¹⁰

Cilji na področju izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji, ki se uresničujejo na podlagi ReNPIO 2022–2030, so: povečati vključenost odraslih v vseživljenjsko učenje, zvišati raven temeljnih zmožnosti in izboljšati splošno izobraženost odraslih, zvišati izobrazbeno raven odraslih, povečati usposobljenost prebivalstva za uspešno odzivanje na potrebe trga dela, okrepiti razvoj in raziskave na področju izobraževanja odraslih, izboljšati in okrepiti dejavnosti na področju izobraževanja odraslih. Dejavnosti v izobraževanju odraslih zagotavljajo podporo udeležencem, izvajalcem, strokovnjakom v razvojni dejavnosti in v raziskavah ter urejevalcem politike. Ciljna skupina so odrasli prebivalci, ki so izpolnili osnovnošolsko obveznost oziroma so stari vsaj 15 let, a skladno z zasnovo vseživljenjskega učenja tega nikdar ne končajo, ne glede na starost ali stopnjo izobrazbe. Med njimi so predvsem odrasli z nizko razvitimi temeljnimi zmožnostmi (izraz »temeljne zmožnosti« obsega osem temeljnih zmožnosti evropskega referenčnega okvira: 1. sporazumevanje v maternem jeziku, 2. sporazumevanje v tujih jezikih, 3. matematično kompetenco ter osnovne kompetence v znanosti in tehnologiji, 4. digitalno pismenost, 5. učenje učenja, 6. socialne in državljanske kompetence, 7. samoiniciativnost in podjetnost, 8. kulturno zavest in izražanje - ne glede na zaposlitveni položaj, starost oziroma druge značilnosti); odrasli, ki potrebujejo izboljšanje splošne izobraženosti za osebne potrebe in reševanje izzivov skupnosti; odrasli, ki potrebujejo nadaljnje poklicno oziroma strokovno izpopolnjevanje ali usposabljanje skladno s potrebami trga dela; mlajši odrasli, ki zgodaj opustijo šolanje in osipniki; starejši; odrasli, ki imajo omejene možnosti dostopa do družbenih, kulturnih, gospodarskih in izobraževalnih dobrin (na primer odrasli iz manj razvitih regij in podeželsko prebivalstvo, Romi, pripadniki manjšin, priseljenci, brezdomci, invalidi, odrasli s posebnimi potrebami in zaprte osebe).

2.4. Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJP21–25)

⁹ <https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/SIFOROMA-3/Letna-evalvacija-uresnicevanja-NPUR-2017-2021.pdf>

¹⁰ Uradni list RS št. 49/2022, z dne 8. 4. 2022

Resolucija v poglavju **Jeziki italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti, različnih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljenjskih skupnosti v Republiki Sloveniji** navaja, da se na podlagi Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji spodbuja ohranjanje in razvoj romskega jezika in kulture. Glavni cilj v okviru tega poglavja je promocija dvo- oziroma večjezičnosti in raznojezičnosti. Med ukrepi so navedene dejavnosti za ozaveščenost o pomenu znanja in ohranjanja maternega jezika ter o prednostih dvojezičnosti, dejavnosti za odpravljanje predsodkov glede dvojezičnosti, dejavnosti za odpravljanje predsodkov glede romskega jezika, dejavnosti za razvoj in preizkušanje pristopov ter usposabljanje strokovnih delavk in delavcev za krepitev večjezične in medkulturne zmožnosti (tudi z uvajanjem pluralističnih pristopov k učenju in poučevanju jezikov in kultur), promocija izvajanja izbirnega predmeta »romska kultura« in vzpostavitev učenja romskega jezika ter zagotavljanje publikacij v romskem jeziku v šolskih knjižnicah vzgojno-izobraževalnih zavodov, v katerih se šolajo.

2.5. Drugi dokumenti

Posebno skrb namenjamo ranljivim skupinam, ki jim slovenščina, ki je jezik poučevanja, ni materni jezik, otrokom Romov, priseljencev in drugih. V letu 2019 se je zaključila dveletna evalvacijska študija z [naslovom Evalvacija modelov učenja in poučevanja slovenščine kot drugega jezika za učence in dijake, ki jim slovenščina ni materni jezik](#). Cilj študije je evalvacija ustreznosti modelov strokovne pomoči, ki so je že deležni učenci in dijaki, ter načina njihove organiziranosti in financiranja ukrepov glede na cilje, zastavljene v Strategiji vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja RS. Evalvacijska študija vključuje tudi pregled in analizo vzporednih aktivnosti, ki jih šola organizira za dvig sporazumevalne zmožnosti v slovenščini in s tem boljše jezikovne in socialne integracije oziroma vključenosti učencev in dijakov, ki jim slovenščina ni materni jezik oziroma slovenščine ob vstopu v šolo ne znajo ali ne znajo dovolj za doseganje standardov znanja in uspešno vključevanja v šolsko, socialno in pozneje poklicno okolje. Študija je pokazala na primanjkljaj znanja slovenskega jezika (in matematike) med romskimi učenci.

[Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030](#) je medresorski strateški dokument, ki predstavlja enotni nacionalni okvir za pripravo različnih ukrepov za razvoj na področju bralne pismenosti. Bralna pismenost je v strategiji opredeljena kot vseživljenjska pravica, odgovornost in vrednota. Opredeljena je kot temelj vseh drugih pismenosti.

Mednarodni razvojni projekt [Medsektorski pristop k obravnavi zgodnjega opuščanja šolanja: inovativna usposabljanja, pripomočki in dejavnosti \(projekt TITA\)](#).

Mednarodni razvojni projekt [Medsektorske aktivnosti za preprečevanje zgodnjega opuščanja šolanja](#) (projekt CroCooS) je potekal v letih 2014–2017 in je bil financiran v okviru Programa Erasmus+. Iz Slovenije je v projektu sodeloval Center za poklicno izobraževanje. V projektu CroCooS so razvili in preizkusili sistem zgodnjega opozarjanja za preprečevanje zgodnjega opuščanja šolanja na ravni šol v sodelovanju s partnerji in sodelavci iz Madžarske, Srbije, Nizozemske, Danske in Slovenije.

Medinstitucionalna delovna skupina sodelavcev Centra RS za poklicno izobraževanje (CPI) in Zavoda RS za šolstvo (ZRSŠ) za obravnavo področja zgodnjega opuščanja izobraževanja in usposabljanja od leta 2015. Rezultat večletnega sodelovanja je predstavljen v publikaciji [Metodologija spremljanja in preprečevanja zgodnjega opuščanja izobraževanja in usposabljanja](#) (2019, CPI in ZRSŠ).

Razvojna naloga Inštituta za narodnostna vprašanja za pripravo strokovnih podlag za uvedbo učenja in poučevanja romščine kot maternega jezika, pilotno izvajanje tega pouka ter priprava programa za usposabljanja izvajalcev pouka romskega jezika. Izvedbeni projekt [Skupaj za znanje – izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti](#) (2016–2021) je eden najpomembnejših ukrepov za romske otroke. Osnovni namen projekta je zagotovitev enakovrednejših možnosti romskih otrok na področju vzgoje in izobraževanja glede na njihov celostni razvoj in ob aktivnem vključevanju njihovih staršev. V ta namen so izvajali naslednje podporne izobraževalne aktivnosti, ki se medsebojno prepletajo in vsebinsko dopolnjujejo: aktivnosti na področju zgodnjega vključevanja v kakovostne predšolske programe, romski pomočniki, večnamenski centri in obšolske dejavnosti.

Razvojni projekt ESS [Jeziki štejejo](#) (2017–2022) skuša ugotoviti, kateri dejavniki podpirajo ali zavirajo ustvarjanje podpornega učnega okolja za razvoj raznojezičnosti v slovenskem šolskem prostoru. Na podlagi podatkov ciljnih analiz in ugotovljenih spremenljivk bodo nastale smernice, ki bodo pomagale vzpostaviti raznojezičnosti naklonjeno izobraževalno okolje. Raznojezičnosti naklonjeni in njen razvoj spodbujajoči vzgojno-izobraževalni zavodi naj bi v projektu pridobili jezikovno izkaznico. Projekt namenja posebno pozornost manj razširjenim oziroma v našem izobraževalnem okolju manj poučevanim jezikom, jezikom priseljencev in jezikom, ki jim šolska politika v zadnjih desetletjih ni bila najbolj naklonjena (latinščina, grščina). Vključena je tudi romščina.

Mednarodni projekt ERASMUS+ [Jezikovno občutljivo poučevanje v vseh razredih](#) – JOP (2019–2021) opozarja na učiteljevo zmožnost, da izkoristi in spodbuja učenčevo raznojezično zmožnost v vseh razredih. Raznojezična zmožnost vključuje posameznikovo kompetenco, ko zna ta koristno

uporabiti in prilagoditi svoj lastni kompleksni in fluidni raznojezični nabor. Jezikovno občutljivo poučevanje bi morala postati redna praksa vseh učiteljev tako jezikovnih kot nejezikovnih predmetov.

3. Pravne podlage in financiranje romske skupnosti

3.1. Pravne podlage

- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08, 58/09, 64/09 – popr., 65/09 – popr., 20/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 47/15, 46/16, 49/16 – popr. in 25/17 – ZVaj); v 25. členu je med pristojnostmi Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje navedeno, da ta strokovni svet »določa program dopolnilnega izobraževanja za otroke Romov«. V 81. členu je zapisano, da se iz državnega proračuna zagotavljajo »sredstva za pripravo in subvencioniranje cene učbenikov in učil za osnovne šole, za šolstvo narodne skupnosti in za izobraževanje pripadnikov slovenskega naroda v zamejstvu in zdomstvu ter Rome« in »del sredstev za osnovnošolsko izobraževanje Romov«. V 84. členu je navedeno, da za vzgojo in izobraževanje otrok Romov minister določi posebne normative in standarde;
- Zakon o vrtcih (Uradni list RS, št. 100/05 – uradno prečiščeno besedilo, 25/08, 98/09 – ZIUZGK, 36/10, 62/10 – ZUPJS, 94/10 – ZIU, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO, 55/17 in 18/21); 7. člen določa, da se predšolska vzgoja otrok Romov izvaja v skladu z Zakonom o vrtcih in drugimi predpisi; 14. člen določa, da se za vzgojo otrok Romov sprejmejo posebni normativi in standardi in daje podlago za izvajanje krajših programov. MIZŠ iz državnega proračuna na podlagi 29. člena Zakona o vrtcih ter v skladu s Pravilnikom o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje in Pravilnikom o metodologiji za oblikovanje cen programov v vrtcih, ki izvajajo javno službo, skladno s sprejetim finančnim načrtom ministrstva zagotavlja sredstva za plačilo višjih stroškov za oddelke otrok Romov v vrtcih, ki imajo tovrstne oddelke organizirane ter za oddelke vrtcev, ki izvajajo krajše programe;
- Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-L); 9. člen določa, da se osnovnošolsko izobraževanje pripadnikov romske skupnosti v Republiki Sloveniji izvaja v skladu z Zakonom o osnovni šoli in drugimi predpisi;

- Pravilnik o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje (Uradni list RS, št. 27/14, 47/17 in 43/18); 34. člen določa, da se za vzgojo otrok Romov lahko oblikuje oddelek vrtca z najmanj petimi otroki; Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje (Uradni list RS, št. 54/21). S spremembo pravilnika je v vrtce s šolskim letom 2021/2022 uvedeno novo delovno mesto romski pomočnik; Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen programov v vrtcih, ki izvajajo javno službo (Uradni list RS, št. 97/03, 77/05, 120/05, 93/15 in 59/19);
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o organiziranju, delovanju in financiranju oddelkov vrtcev, ki izvajajo krajše programe in so financirani iz državnega proračuna (Uradni list RS, št. 173/20);
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole (Uradni list RS, št. 57/07, 65/08, 99/10, 51/14, 64/15, 47/17, 54/19, 64/15, 47/17 in 54/19);
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole Uradni list RS, št. 54/21 (Uradni list RS, št. 54/21). S spremembo pravilnika smo dodali delovno mesto romskega pomočnika;
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole v dvojezičnih osnovnih šolah in osnovnih šolah z italijanskim učnim jezikom (Uradni list RS, št. 54/21). S spremembo pravilnika smo dodali delovno mesto romskega pomočnika;
- Pravilnik o merilih in metodologiji za določanje obsega sredstev za materialne stroške za izvedbo programa osnovne šole in programov osnovne šole s prilagojenim programom (Uradni list RS, št. 41/17 in 47/18);
- Pravilnik o merilih in metodologiji za določanje obsega sredstev za materialne stroške v zavodih za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 41/17);
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 59/07, 70/08, 5/11, 56/14, 66/15, 47/17 in 24/18);
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 54/21). S spremembo pravilnika smo dodali delovno mesto romskega pomočnika;

- Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 33/07).

3.2. (So)financiranje različnih pedagoških aktivnosti

3.2.1. Sofinanciranje predšolske vzgoje

Na podlagi veljavne zakonodaje in letnih sklepov ministra/ministrice za izobraževanje, znanost in šport se petim zavodom, ki imajo v vrtcih organizirane oddelke otrok Romov, iz državnega proračuna – v skladu z normativi in standardi – na podlagi letnih pogodb zagotavljajo sredstva za plačilo višjih stroškov za delovanje teh oddelkov.

Višji stroški za delovanje oddelka otrok Romov se ugotavljajo na podlagi dejanske organiziranosti oddelka/oddelkov in števila otrok v oddelku v posameznem koledarskem letu in obsegajo stroške dela ter stroške materiala in storitev, ki se na podlagi 13. člena Pravilnika o metodologiji ne upoštevajo pri izračunu cene programa za oddelek/oddelke otrok Romov: stroški dela oddelka otrok Romov se priznajo, če je v oddelku 1. starostnega obdobja najmanj 12 otrok, v oddelku 2. starostnega obdobja najmanj 21 otrok in v kombiniranem oddelku najmanj 15 otrok. Stroški dela za drugega vzgojitelja predšolskih otrok – pomočnika vzgojitelja se obračunajo za tri ure dnevno, ko se mora v skladu z 31. členom Pravilnika o normativih v oddelek vključiti drugi vzgojitelj predšolskih otrok – pomočnik vzgojitelja. Stroški dela za drugega vzgojitelja predšolskih otrok – pomočnika vzgojitelja predstavljajo 42,86 % plače, ki vključuje davke in prispevke delodajalca ter povračilo stroškov prehrane in prevoza na delo in z dela. Stroški materiala in storitev se priznajo samo za stroške, ki nastanejo izključno zaradi posebnosti vzgojnega dela v oddelkih otrok Romov, in sicer za naslednje posamezne vrste stroškov: dodatna didaktična sredstva, namenjena romskim otrokom oziroma oddelku otrok Romov; stalno strokovno izobraževanje za strokovne delavce, ki opravljajo delo z romskimi otroki oziroma za strokovna predavanja, namenjena staršem Romov; dodatno hišno perilo za otroke Romov oziroma oddelek otrok Romov; dodatna sredstva za higieno in prvo pomoč za oddelek otrok Romov; drugi dodatni stroški, ki nastanejo zaradi specifik del in jih odobri ministrstvo. Višji stroški se opredelijo v pogodbi, ki jo skleneta zavod in ministrstvo, tako da se določijo vrste stroškov in višina na posamezen oddelek za celotno šolsko leto.

3.2.1.1. Financiranje romskega pomočnika v vrtcih

Romski pomočniki niso novost v slovenskem izobraževalnem sistemu. Vključeni so bili v več projektov, da bi izboljšali izobraževalne dosežke romskih otrok. Po uspešno zaključenem projektu Skupaj za znanje so romski pomočniki s šolskim letom 2021/2022 sistemsko vključeni v vrtce. Na podlagi 23. a člena Pravilnika o normativih za opravljanje dejavnosti predšolske vzgoje MIZŠ od šolskega leta 2021/2022 daje soglasje k sistemizaciji za delovno mesto romski pomočnik kot tehnično administrativni kader. Merila za sistemizacijo delovnega mesta romski pomočnik se ugotavljajo na podlagi dejanskega števila vključenih otrok v vrtec iz romskih naselij v posameznem šolskem letu, in sicer za najmanj 10 otrok iz romskih naselij 0,5 delovnega mesta romskega pomočnika. Do dopolnitve Kataloga funkcij, delovnih mest in nazivov v javnem sektorju se romski pomočnik sistemizira na delovno mesto J035064 – Spremljevalec gibalno oviranih učencev in dijakov V. Poleg petih vrtcev, ki imajo organizirane oddelke romskih otrok, je soglasje k sistemizaciji 0,5 delovnega mesta romskega pomočnika prejelo še 10 vrtcev. V skladu z veljavno zakonodajo in izdanimi soglasji MIZŠ k sistemizaciji romskega pomočnika se iz državnega proračuna na podlagi letnih sklepov ministra/ministrice za izobraževanje, znanost in šport vrtcem zagotavlja sredstva za stroške dela za romskega pomočnika, ki obsegajo sredstva za plače, z obveznimi prispevki delodajalca in premije kolektivnega dodatnega pokojninskega zavarovanja in povračila stroškov in drugih prejemkov (regres za letni dopust, povračila stroškov prehrane med delom, povračila stroškov prevoza na delo in iz dela, jubilejne nagrade, odpravnine ob upokojitvi).

Romski pomočnik mora imeti srednjo ali srednjo strokovno izobrazbo ali nacionalno poklicno kvalifikacijo romski pomočnik. Med pogoji, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki želi pridobiti nacionalno poklicno kvalifikacijo, je tudi dokazilo o znanju romskega jezika/dialekta, ki ga kandidat/ka dokazuje z izjavo/ referenčnim pismom organizacij, društev ipd. Ključne naloge romskega pomočnika so: pomoč otrokom pri premagovanju čustvenih in jezikovnih ovir, vzpostavljanje in vzdrževanje stikov s starši pri njihovi komunikaciji s strokovnimi delavci v vrtcu, sodelovanje s strokovnimi delavci vrtca pri aktivnostih, ki so namenjene boljši integraciji romskih otrok z drugimi otroki, izvedba aktivnosti za otroke in njihove starše v okoljih, kjer živijo, promocija vzgoje in izobraževanja s poudarkom, da je izobrazba temeljnega pomena za poklicne možnosti in kakovostno osebno življenje.

3.2.2. Sofinanciranje krajših programov vrtcev

Krajše, 240-urne programe, namenjene otrokom, ki v letu pred vstopom v osnovno šolo še niso bili vključeni v vrtce, smo za vrtce prvič organizirali v šolskem letu 2018/19 na podlagi javnega razpisa za financiranje oddelkov krajših programov v vrtcih. Javni razpis za financiranje oddelkov krajših programov bo objavljen vsako šolsko leto v novembru, ker želimo dati prednost dnevnim in poldnevnim programom, ki jih vrtci razpišejo septembra, da so otroci primarno vključeni v omenjene programe, ker obsegajo bistveno večje število ur. Obenem bomo promovirali pomen zgodnjega

vključevanja otrok v predšolsko vzgojo tudi z organizacijo in vključevanjem otrok v krajše programe, ker temeljijo na kurikulumu za vrtce in zajemajo vseh šest področij delovanja – za otroke je namreč bistvenega pomena, da so vključeni v visokokakovostne programe predšolske vzgoje.

3.2.3. Sofinanciranje dejavnosti na področju osnovnošolskega izobraževanja

V skladu s Pravilnikom o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole MIZŠ zagotavlja:

- manjši obseg ur pouka za drugega strokovnega delavca v oddelkih 1. razreda, v katerega so vključeni najmanj trije romski učenci;
- sistemizirano dodatno delovno mesto strokovnega delavca za delo z romskimi učenci v skladu z določenimi merili;

Šola lahko delež delovnega mesta razporedi med delovno mesto učitelja za dodatno strokovno pomoč za romske učence in delovno mesto svetovalnega delavca.

- nižji normativ za oblikovanje oddelka, v katerem so najmanj trije romski učenci (redni normativ je 28 učencev, normativ za oddelek z vključenimi romskimi učenci pa je 21 učencev);
- nižji normativ za oblikovanje kombiniranega oddelka iz dveh razredov, v katerega so vključeni najmanj trije romski učenci (redni normativ je 21 učencev, normativ za oddelek z vključenimi romskimi učenci pa je 16 učencev);
- nižji normativ za oblikovanje kombiniranega oddelka iz treh razredov, v katerega so vključeni najmanj trije romski učenci (redni normativ je 14 učencev, normativ za oddelek z vključenimi romskimi učenci pa je 10 učencev).

4. Pregled stanja in predlogi za nadgradnjo

4.1. Predšolska vzgoja

Zgodnje vključevanje v vzgojno-izobraževalni sistem, to je vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo v vrtcih vsaj dve leti pred začetkom osnovne šole oziroma najpozneje s štirimi leti, je bil cilj Strategije 2004 in njene nadgradnje leta 2011. Izkušnje na terenu (pogovori z

ravnatelj/ravnateljicami šol, ki jih obiskujejo romski otroci, in evalvacija izvedenih aktivnosti v projektu Skupaj za znanje) kažejo, da so romski otroci, ki so vsaj v določenem obsegu obiskovali program predšolske vzgoje, veliko boljše pripravljeni na osnovnošolsko izobraževanje (boljše znanje slovenskega jezika, boljši socialno-kulturni kapital, pozitivna samopodoba itd.). Ta cilj zato ohranja tudi Strategija 2021, ob tem pa se usmerja še k nadgradnji ukrepov za uresničitev tega cilja. Z noveliranim pravilnikom (Pravilnik o organiziranju, delovanju in financiranju oddelkov vrtcev, ki izvajajo krajše programe in so financirani iz državnega proračuna) smo od šolskega leta 2020/21 pripravili nove spodbude za večjo vključitev otrok v programe predšolske vzgoje.

Evropski strateški cilj, zapisan v dokumentu Izobraževanje in usposabljanje 2020, predvideva, da naj bi bilo do leta 2020 v predšolsko izobraževanje vključenih 95 % štiri- in petletnih otrok. Evropske države (EU28) v povprečju že dosegajo ta cilj. Po podatkih SURS v Sloveniji približno 5 % vseh petletnih otrok v državi ni vključenih v sistem predšolske vzgoje. Na MIZŠ ocenjujemo, da so med njimi pretežno otroci iz ranljivih skupin (priseljenci, Romi in drugi).¹¹ Za višjo vključenost otrok v programe predšolske vzgoje izvajamo nacionalno evalvacijsko študijo o **analizi potreb, pogojev in možnosti obveznega vključevanja otrok v enega izmed programov predšolske vzgoje z vidika zmanjševanja socialne, ekonomske in kulturne neenakosti.**

Študija bo lahko ena od podlag za morebitne spremembe na področju vključevanja otrok v predšolske programe.

Poleg že uveljavljenih ukrepov za povečevanje vključenosti predšolskih otrok v vrtce je Državni zbor RS januarja 2021 sprejel novelo Zakona o vrtcih, s katero se odpravljajo nekatere pomanjkljivosti dosedanje ureditve, ki so se pokazale v praksi.

¹¹ V vrtce je bilo v šolskem letu 2019/2020 glede na oceno MIZŠ vključenih 180 otrok Romov, 106 otrok pa je bilo vključenih v t. i. romske oddelke. Skupaj smo imeli v tem šolskem letu v vrtcih približno 286 predšolskih otrok Romov. Ker smo iz vprašalnikov, ki so jih izpolnili ravnatelji vrtcev, pridobili tudi okvirne deleže vključenih romskih otrok v vrtce, smo določili povprečni delež vključenih romskih otrok v vrtce v višini 35 %.

V letu 2021/2022 je v vrtce vključen 231 otrok, v oddelkih otrok Romov pa se je število otrok v letu 2022 povečalo za 15 glede na leto 2021. Ocenjujemo, da je manjše število otrok v romskih oddelkih v letu 2021 posledica epidemije koronavirusa Sars CoV-2 in zaprtja vrtcev na podlagi odlokov Vlade RS.

Za povečanja deleža vključenosti predšolskih otrok v vrtce novela zakona določa vnovično uvedbo brezplačnega vrtca za drugega otroka iz družine, ki je v vrtcu hkrati s starejšim bratom ali sestro. Pravica do brezplačnega vrtca se širi še na družine z vsaj tremi otroki, saj bo lahko tretji (in vsak nadaljnji) otrok v družini do tega upravičen ne glede na to, ali je še kdo od njegovih sorojencev v vrtcu.

Tako se bo izboljšala finančna dostopnost vrtca za starše, zaradi česar gre pričakovati dvig deleža vključenosti predšolskih otrok v vrtce.

V zadnjem obdobju so bili sprejeti še drugi dodatni ukrepi, s katerimi si prizadevamo za višjo vključenost otrok v programe predšolske vzgoje in pomenijo dodano vrednost tudi za predšolsko vzgojo romskih otrok.

4.1.1. Uvedba brezplačnih krajših programov vrtcev v letu pred vstopom v šolo za otroke, ki niso vključeni v vrtec

V šolskem letu 2018/19 smo prvič uvedli možnost vključitve v brezplačni krajši program (240 ur), ki ga financira država. Krajši program organizira vrtec po lastni presoji, če na podlagi podatkov o vključenosti otrok v vrtce oceni, da so na območju občine tudi otroci, ki v letu pred vstopom v šolo še niso bili vključeni v vrtec. Ker odziv vrtcev ni bil zadovoljiv, smo pripravili novelo Pravilnika o organiziranju, delovanju in financiranju oddelkov vrtcev, ki izvajajo krajše programe in so financirani iz državnega proračuna, s katero želimo spodbuditi vrtce in občine, da zagotovijo večjo vključitev predšolskih otrok, ki v letu pred vstopom v osnovno šolo še niso bili vključeni v vrtce, vsaj v krajši, 240-urni program. Javni razpis za financiranje oddelkov krajših programov bomo objavili vsako šolsko leto najpozneje do 15. oktobra, vrtci pa se bodo lahko nanj prijavili najpozneje do 30. aprila. Ukrep uvedbe krajšega programa je bil namenjen predvsem otrokom iz t. i. ranljivih skupin oziroma otrokom, ki živijo v odročnih krajih in je vrtec zanje preveč oddaljen, da bi jih starši pripeljali tja vsak dan. Zato je za otroke iz ranljivih skupin znižan normativ za oblikovanje oddelka krajšega programa (8 do 12 otrok). V izjemnih primerih se v oddelke krajšega programa vključi tudi mlajši sorojenec, ki je dopolnil starost štirih let. Krajši program se lahko izvaja tudi izven prostorov vrtca, če obstajajo utemeljeni razlogi, da se na ta način doseže vključitev zadostnega števila otrok.

4.1.2. Posodobitev sedanjega nacionalnega Kurikuluma za vrtce (1999)

Nacionalni kurikulum za vrtce je osrednji vsebinski dokument za delo s predšolskimi otroki v javnih vrtcih, ki za vrtce predstavlja osnovno oporo in usmeritve pri avtonomnem načrtovanju prožne in raznovrstne vsebinske in didaktične ponudbe programa za predšolske otroke (v obliki krajših,

poldnevni in dnevni programov). To vključuje tudi dejavnosti za ne vključene otroke, ki jih vrtci organizirajo za otroke, ki ne obiskujejo vrtca. Teh »popoldanskih aktivnosti« se običajno udeležujejo otroci skupaj s starši. Ker obiskovanje vrtca v Sloveniji ni obvezno, je kakovostna in prepričljiva ponudba, prilagojena potrebam otrok in staršev, za doseganje čim večjega števila predšolskih otrok še toliko bolj pomembna. Nosilec posodobitve sedanjega dokumenta je Zavod RS za šolstvo. Analiza sedanjega nacionalnega kurikuluma je med drugim pokazala potrebo po drugačnem oblikovanju nacionalnega kurikuluma z namenom večje uporabnosti pri neposrednem delu z otroki in načrtovanju različnih ponudb vrtčevskih programov. V posodobljenem oziroma novem vsebinskem dokumentu za delo s predšolskimi otroki v vrtcih bo večji poudarek namenjen naslednjim vidikom: kakovosti vzgojno-izobraževalnega procesa v vrtcu, uravnoteženemu prepletu razvoja in učenja predšolskih otrok, individualiziranemu pristopu pri delu z otroki v vrtcu, upoštevanju različnosti otrok, vključevanju otrok iz drugih govornih in kulturnih okolij idr.

4.1.3. Med razvojnimi projekti v zadnjem obdobju (2016–2021), ki se najbolj neposredno nanašajo na povečanje in podporo pri vključevanju tudi romskih otrok in učencev v vrtce in šole, naj poudarimo naslednje projekte:

– »Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti«, v okviru katerega se je med drugim razvijal in nadgrajeval poseben model predšolskega programa v obliki **pripravljalnega vrtca** znotraj romskega naselja. V okviru tega projekta, ki ga je izvajal Center šolskih in obšolskih dejavnosti s široko mrežo sodelavcev, je bil poseben poudarek namenjen aktivnostim, ki spodbujajo zgodnje vključevanje romskih otrok v kakovostne predšolske programe v njihovem okolju. Te projektne aktivnosti predstavljajo pomembno predpripravo na poznejše vključevanje v redne oddelke vrtca in nato v šole. Prav tako romskim otrokom omogočijo usvajanje osnovnih veščin in znanj, s posebnim poudarkom na učenju slovenskega in maternega jezika, in spodbujajo njihovo socializacijo v vzgojno-izobraževalni ustanovi in čustveni razvoj. S tem se začne graditi zaupanje tako otrok kot staršev v vzgojno-izobraževalne aktivnosti, starši pa so ob tem deležni tudi strokovne pomoči na področju vzgoje otrok in pri grajenju družinske skupnosti. Aktivnosti na tem področju so uresničevali na različne načine glede na dane možnosti v določenem okolju. Za otroke, ki niso vključeni v organizirano predšolsko vzgojo, so izvajali **predšolske programe v večnamenskih centrih v romskih naseljih**. V okviru teh programov se je vzgojno-izobraževalno delo osredotočalo na pridobivanje osnovnih veščin in znanj, socializacijo in usvajanje jezika. Vsebine za predšolske otroke Romov so bile vključene tudi v obšolske dejavnosti, ki so se izvajale na prostem, v večnamenskih centrih ali lokalnem okolju. Pomembno vlogo pri vključevanju romskih otrok v redne oddelke vrtcev imajo tudi romski pomočniki, ki skrbijo za mehkejši prehod otrok v vrtce, komunikacijo s starši in vpeljevanje elementov romske kulture in jezika v vsakdanje delo vrtcev. V romskem naselju Kerinov Grm je bil že leta 2011 vzpostavljen tudi t. i. pripravljalni vrtec, ki ga obiskujejo otroci od 2. do 6. leta starosti. Program in prostori tega vrtca so primerljivi z rednimi oddelki vrtcev po Sloveniji. Posebnost tega vrtca je program integracije oziroma vključevanja, ki poteka v sodelovanju z različnimi enotami vrtca pri Osnovni šoli Leskovec pri Krškem, v njihovih prostorih ali na prostem, z namenom spodbujanja večjega vključevanja otrok v redne oddelke. Prav tako pa je pomembno poudariti, da je program pripravljalnega vrtca, ki sicer temelji na nacionalnem kurikulumu za vrtce, posebej prilagojen in oblikovan glede na posebne značilnosti in potrebe te ranljive skupine.

– »Razvoj učnih gradiv na področju slovenščine kot drugega tujega jezika skozi izvedbo tečajev za različne ciljne skupine in seminarjev za njihove izvajalce«, v okviru katerega so bila razvita različna in prilagojena učna gradiva za otroke Romov, priseljencev, organizirana izobraževanja in usposabljanja za delo z otroki Romov, priseljencev in drugih.

– »Izzivi medkulturnega sobivanja«¹² je bil večletni razvojni projekt s ciljem prispevati k razvijanju vrednot medkulturnosti ter izboljšanju strokovne usposobljenosti vodstvenih in strokovnih delavcev v vrtcih in šolah za uspešnejše vključevanje otrok priseljencev iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem.

Kljub vsem navedenim ukrepom ugotavljamo, da je vključevanje romskih otrok na področju predšolske vzgoje še vedno prenizko in se zato še vedno pojavljajo velike razlike v pripravljenosti otrok na osnovno šolo.

Glede na to, da se romska naselja zelo razlikujejo med seboj, predvsem po regijah, je težko izoblikovati enotno in celostno rešitev, ki bi bila uporabna v vseh naseljih, zato predlagamo različne pristope, ki bodo prispevali k večji vključenosti romskih otrok v predšolsko vzgojo:

Zavod Republike Slovenije predlaga možnost podaljšanja predpismenjevalnega obdobja za posameznega otroka Roma v okviru predšolskega programa skozi vključitev v krajše programe. Romski otroci namreč izhajajo iz zelo različnih socialnih okolij, zato so tudi različno pripravljeni na vstop v osnovno šolo. V njihovem domačem okolju je jezik sporazumevanja romščina in mnogi ob vstopu v šolo ne razumejo slovenskega jezika.

Poleg tega Strategija 2021 predlaga naslednje ukrepe:

¹² <http://isainstitut.si/isa/portfolio/izzivi-medkulturnega-sobivanja/>

- V vsakem romskem naselju spodbujati vključevanje predšolskih otrok Romov v javni vrtec, ki deluje v bližnji okolici, saj bi s tem zagotovili takojšnje vključevanje romskih otrok v širšo družbo. K temu bi lahko pomembno prispevali zgoraj navedeni podporni mehanizmi (krajši brezplačni programi, pripravljalni vrtec, posebni programi v okviru večnamenskih centrov ipd.), pomoč pri uresničevanju tega ukrepa pa bi javnim vrtcem na operativni ravni lahko zagotovili romski pomočniki in lokalna skupnost. Občine z romskimi naselji organizirajo pripravljalne vrtce (po vzoru pripravljalnega vrtca iz Kerinovega Grma) z rednim in krajšim programom v okoljih, kjer je to potrebno/zaželeno. MIZŠ v sodelovanju z občinami pripravi natančna merila za ustanovitev teh vrtcev.
- Za romska naselja, ki so manj vpeta v zunanje okolje in v katerih obstaja zelo kompleksna problematika, se organizira oddelek rednega vrtca v naselju z možnostjo večstopenjskega vključevanja romskih otrok v mestne in primestne vrtce in oddelke, kar zagotavlja inkluzijo.
- Hkrati se zavedamo, da več romskih staršev, ki imajo številne zadržke ob vključevanju otrok v vrtce, svojih otrok ne vpisuje v predšolsko vzgojo. V skladu s tem menimo, da je nujno organiziranje številnih aktivnosti (deloma že potekajo prek različnih projektov), ki bodo sistematično osredotočene na otroke (premagovanje čustvenih in jezikovnih ovir), a bodo hkrati poudarjale tudi gradnjo in povečevanje zaupanja romskih staršev do institucionalnih oblik varstva oziroma izobraževanja. Pomembno vlogo pri tej dejavnosti bodo imeli romski pomočnik in drugi strokovni sodelavci, ki delujejo na terenu v lokalni skupnosti.
- Glede na opažanja s terena, da so romski otroci zelo motivirani za obiskovanje različnih vzgojno-izobraževalnih aktivnosti v njihovem lastnem okolju, bi bilo treba predšolsko vzgojo s poudarkom na spoznavanju slovenskega in romskega jezika in socializaciji vključiti v čim več obstoječih programov v večnamenskih centrih v romskih naseljih. To velja tudi za športne dejavnosti.
- Zavedamo se, da kot težava ostaja tudi vključevanje otrok v mestne in primestne oddelke vrtcev. Poglavitna problema sta plačilo vrtca in organizacija prevoza predšolskih otrok iz romskih naselij v javni vrtec, saj starši Romi nimajo vedno na voljo ustreznih lastnih prevoznih sredstev, prav tako na tovrstnih območjih pogosto ni javnega prevoza. Smiselno bi bilo zagotoviti organiziran prevoz vsem romskim otrokom, ki so vključeni v celodnevne programe vrtca. S tem bi Slovenija vsem otrokom zagotavljala večjo dostopnost do kakovostnih programov predšolske vzgoje.
- Prek zaposlitve bi bilo smiselno vključevati tudi romske starše (vozniki ali spremljevalci otrok). S tem bi zagotovili njihovo večjo vključenost v širšo družbo, kar bi se morda pokazalo tudi v spremembi njihovih stališč glede vključenosti otrok v institucionalno varstvo. Skupne aktivnosti predšolskih otrok in staršev bi bile zaželeno tudi sicer, da bi romski starši lažje prepoznali pomen predšolske vzgoje.
- Zagotovitev kakovostne otroške in mladinske literature v romskem jeziku. Upoštevana naj bodo romska narečja, pa tudi raznolikost izdaj (poleg tiskanih knjig tudi zvočne knjige).

V prihodnje bi bilo morda smiselno razmišljati tudi za sofinanciranje neformalnih dejavnosti predšolske vzgoje, kot je primer in koncept knjižnice igrač, ki se izvaja v devetih državah EU in tudi v Sloveniji (v Murski Soboti, Ljubljani in Grosupljem), namenjen pa je otrokom Romov, priseljencev, drugih manjšin in/ali ogroženih skupin.

4.1.4. Vključenost v kakovostno in strokovno ustrezno prilagojeno predšolsko vzgojo je še posebej pomembna za otroke s posebnimi potrebami, ki jih prepoznavamo tudi med otroki Romov.

V skladu z veljavno zakonodajo¹³ imajo pri vpisu v vrtec prednost tako otroci s posebnimi potrebami kot tudi otroci iz socialno ogroženih družin. Poleg tega velja znižan normativ za oddelek, v katerem so vključeni otroci s posebnimi potrebami. Poudariti velja še pomembno primerjalno prednost slovenskih vrtcev z vrtci po svetu: znotraj vzgojno-izobraževalnega sistema je v prostorih vrtca organizirana svetovalna služba, ki nudi strokovno podporo strokovnim delavcem, otrokom in njihovim staršem. Svetovalna služba v vrtcu po potrebi sodeluje z zunanjimi ustanovami (razvojnimi ambulantami, ki so znotraj zdravstvenega sistema namenjene obravnavi otrok s posebnimi potrebami v predšolskem obdobju, idr.). Da bi v sistem predšolske vzgoje, predvsem pa v sistem ustrezne strokovne podpore in pomoči, čim prej zajeli čim več otrok, je bil pripravljen nov sistemski ukrep, ki ureja zagotavljanje čimprejšnje in čim bolj celovite (interdisciplinarne) strokovne pomoči predšolskim otrokom s posebnimi potrebami in njihovim družinam. V letu 2017 je bil v ta namen sprejet Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami. Osnovni cilj zakona, ki se je začel izvajati v letu 2019, je sistemsko zagotoviti celostno obravnavo otroka s posebnimi potrebami v obdobju od rojstva do vstopa v šolo in podporo družini. S strokovnega vidika je zakon prinesel pomemben premik od doslej prevladujočega medicinskega modela zgodnje obravnave, ki se je osredotočal na zdravstveno pomoč otroku, k bolj socialnemu oziroma socialno pedagoškemu modelu, ki je bolj usmerjen tudi na podporo družini in otroku v vzgojno-izobraževalnem procesu ter vključuje timsko sodelovanje različnih strokovnjakov. Osnovni cilj prenovljenega modela je, da se otrokom in staršem zagotovi čimprejšnja in čim bolj celostna obravnava oziroma podpora in pomoč. Zakon določa preoblikovanje zdajšnjih razvojnih ambulant v centre za zgodnjo obravnavo v okviru javno dostopne mreže (s tem povečanje zdravstvenega osebja v razvojnih ambulantah ter vključitev strokovnjakov z drugih ustreznih strokovnih področij, npr. socialnih delavcev, specialnih pedagogov, psihologov idr.). Za čimprejšnje strokovno ustrezno izvajanje pomoči otroku in omogočanje staršem, da vse potrebne informacije prejmejo na enem mestu, se lahko povezujejo center za zgodnjo obravnavo, vrtec, center za socialno delo, svetovalni center za otroke, mladostnike in starše ter druge ustanove, ki bodo obravnavale otroka oziroma družino.

Določba 14. člena [Zakona o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami](#) je prinesla pomembno sistemsko novost na področju dela z otroki s posebnimi potrebami. Tudi Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen programov v vrtcih, ki izvajajo javno službo, v 11. b členu določa, da ministrstvo v obdobju od 1. 9. 2019 do uveljavitve normativov za izvajanje prilagojenega programa v oddelku zagotavlja vrtcem sredstva za višje stroške delovanja razvojnih oddelkov na podlagi povprečja veljavnih cen programov razvojnih oddelkov in povprečja veljavnih

¹³ Zakon o vrtcih, 20. člen.

cen programov prvega in drugega starostnega obdobja, kar predstavlja osnovo za plačilo. Razvojni oddelki so oddelki, v katerih se za otroke s posebnimi potrebami izvaja prilagojen program predšolske vzgoje (za te oddelke velja tudi prilagojen normativ, in sicer največ šest otrok na oddelek). S tem ukrepom želi ministrstvo, pristojno za izobraževanje, izboljšati mrežo razvojnih oddelkov po vrtcih v Sloveniji in tako izboljšati dostopnost strokovne pomoči predšolskim otrokom in njihovim družinam uravnoteženo po vsej Sloveniji (v skladu z načelom enakih možnosti in trajnostnega gesla »nikogar pustiti zadaj«).

4.2. Osnovnošolsko izobraževanje

V pogovorih z zaposlenimi v osnovnih šolah še vedno zaznavamo, da romski učenci, predvsem na območjih Dolenjske, Bele krajine in Posavja (pa tudi Prekmurja), ne obiskujejo redno pouka, da zaradi različnih dejavnikov in okoliščin velik delež romskih otrok ne zaključi osnovne šole oziroma opusti šolanje približno v petem ali šestem razredu osnovne šole in da je njihov učni uspeh slabši v primerjavi z večinsko populacijo osnovnošolcev. Uradnih podatkov o deležu romskih otrok, ki obiskujejo osnovne šole, in njihovem učnem uspehu, nimamo, ker ni zakonske podlage za zbiranje podatkov na podlagi etnične pripadnosti. Razpolagamo pa z ocenami, ki nam jih osnovne šole letno pošiljajo v organizacijskem poročilu zato, da jim skladno z veljavno zakonodajo zagotovimo finančna sredstva za sofinanciranje določenih stroškov pri delu z romskimi učenci. Pri Inštitutu za narodnostna vprašanja pa smo naročili analizo o uspešnosti romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji¹⁴, ki na splošno kaže velik upad vpisanih učencev od 1. proti 9. razredu osnovne šole. Primerjava deleža ponavljavcev med romskimi in neromskimi učenci je pokazala, da je delež ponavljavcev med romskimi učenci v vseh proučevanih letih občutno večji kot med neromskimi učenci. Pri romskih učencih se kažejo znatne razlike med severovzhodnim in jugovzhodnim delom države; na severovzhodu so deleži ponavljavcev bistveno manjši. Delež romskih učencev, ki uspešno zaključi razred, je z vsakim višjim razredom nižji.

Dejavniki, ki jih na MIZŠ povezujemo z (ne)obiskovanjem pouka v osnovni šoli in nedokončanjem osnovne šole, so kompleksnejši in se ne nanašajo samo na področje izobraževanja, temveč so neposredno povezani tudi z drugimi okoliščinami, kot so neurejena infrastruktura in druge neugodne bivanjske razmere, neugodne varnostne, zdravstvene in socialne razmere, diskriminacija v okolju, nepismenost in neozaveščenost staršev o pomenu izobraževanja ipd. Uresničevanje strateških smernic vzgoje in izobraževanja Romov je zato tesno prepleteno z urejanjem vseh drugih razmer, v katerih živijo pripadniki romske skupnosti. Zaznavamo tudi, da so v osnovni šoli uspešnejši otroci, ki so bili vključeni v predšolsko vzgojo.

¹⁴ Analiza o uspešnosti romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji. Pirc, Bešter, 2021.

Ker takšno stanje zaznavamo že daljše obdobje, smo prve strateške usmeritve za reševanje te problematike zapisali že v Strategiji 2004 in njeni nadgradnji leta 2011: usmeritve so zastavile delo romskih pomočnikov s priporočili o ureditvi njihovega statusa, navedle konkretna priporočila za vsebinsko prilagajanje programov na področju učenja jezika (slovenskega in romskega) in kulture, priporočile izboljšave pri strokovnem izpopolnjevanju in izobraževanju programov za strokovne delavce, poudarile pomen financiranja posebnih oblik organizacije in materialnih pogojev za delo z romskimi otroki, predlagale učno pomoč kot sistemski ukrep in navedle aktivnosti za ustvarjanje zaupanja v šolo ter odpravljanje predsodkov. V okviru projekta Skupaj za znanje se je del teh priporočil in smernic glede na dane pogoje in omejitve uspešno uresničil, vendar sedanje stanje še vedno ni zadovoljivo.

Smernice prejšnjih strateških dokumentov vzgoje in izobraževanja Romov bomo zato z novo strategijo razvijali predvsem z naslednjimi poudarki:

1. Uresničevanje ukrepov za večjo vključenost otrok v sistem predšolske vzgoje, da bodo otroci z vstopom v osnovno šolo boljše opremljeni z ustreznim znanjem in veščinami za pravičnejši in enakomernejši dostop do znanja.
2. Omogočanje učenja slovenskega jezika, pa tudi romskega jezika in kulture pri romskih otrocih. Za uspešen prehod v osnovnošolsko izobraževanje je nujno potrebno znanje slovenskega jezika in znanje materinščine, kar omogoča zgodnja vključenost v predšolsko vzgojo. Pomembna dejavnika pri učenju slovenskega jezika sta namreč tudi sočasno ohranjanje in razvoj maternega jezika. Dobro razvita sporazumevalna zmožnost v materinščini je temelj za nadaljnje uspešno učenje in sporazumevanje v slovenskem jeziku. Ob tem je treba razvijati tudi zmožnost učiteljev in drugih strokovnih delavcev, da v pouk vključujejo raznojezično perspektivo.

MIZŠ je v ta namen že pripravil nekaj ukrepov, in sicer:

- Zavod RS za šolstvo bo pripravil analizo veljavne zakonodajne ureditve za poučevanje romskih učencev v osnovni šoli. Na podlagi rezultatov izvedene analize in 39. člena Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole bomo sprejeli odločitev glede možnosti **sistemske** vpeljave dodatnih ur slovenščine ob vključitvi v osnovno šolo v Republiki Sloveniji ter morebitnih drugih zakonodajnih sprememb, ki bi se uveljavile v šolskem letu 2022/23.

- Pripravili smo osnutek ciljno raziskovalnega projekta Dvig sporazumevalne zmožnosti romskih otrok – priprava instrumentarija za merjenje sporazumevalne zmožnosti romskih otrok in učencev v romskem jeziku. Cilji projekta so: razvoj sporazumevalne zmožnosti romskih otrok kot enem od pogojev za zagotavljanje vključujočega in pravičnega izobraževalnega sistema, zagotavljanje ohranjanja lastne kulturne identitete, večje uspešnosti v šoli, nadaljevanja šolanja in pridobitve izobrazbe, izdelava posnetka trenutnega stanja na področju sporazumevalnih zmožnosti romskih otrok in učencev v romskem jeziku in izdelava ter pilotno izvajanje instrumentarija za merjenje sporazumevalne zmožnosti romskih otrok in učencev v romskem jeziku. Dobra sporazumevalna zmožnost v prvem jeziku (v tem primeru v romščini) je namreč pogoj za dobro učenje dodatnih jezikov (slovenščine kot učnega jezika). Učenec, ki snov razume, se lahko odziva in je aktiven član razredne skupnosti. Motivirani učenci dosegajo višje ravni znanja. Strokovni delavec v vzgoji in izobraževanju, ki ima medkulturne kompetence in ki razume ozadje jezikovnih težav učencev, bo znal poiskati pristope, ki bodo romskega učenca podprli, opolnomočili in mu zagotovili prostor za aktivno udeležbo v učnem procesu. Z razvojem instrumentarija za merjenje jezikovnih kompetenc romskih otrok in učencev v romskem jeziku bomo pridobili izhodiščno stanje na tem področju, spremljali uspešnost ukrepov ter informirano načrtovali ukrepe za izboljšanje.
- Na podlagi sklepa ministrice o sofinanciranju poučevanja maternih jezikov in kultur za otroke drugih narodnosti v šolskem letu 2020/21, Nacionalnega programa ukrepov Republike Slovenije za Rome za obdobje in Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko bomo med drugim nadaljevali uvajanje dopolnilnega pouka romščine in pripravili strokovno podporo oziroma poročilo o spremljavi izvajanja. Slovenija je namreč kot članica EU in Sveta Evrope zavezana k spodbujanju in razvijanju raznojezičnosti posameznikov ter ohranjanju večjezične izobraževalne krajine. Pri vključevanju otrok, učencev in dijakov drugih narodnosti v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem je še posebej pomembno spodbujati in ohranjati njihovo materinščino.
- MIZŠ se je v letu 2021 vključil v petletni projekt Sveta Evrope z naslovom **Vključevanje romskih otrok v vzgojo in izobraževanje: preizkušanje večjezičnih pristopov**. Koordinacijo projekta na nacionalni ravni je prevzel Zavod RS za šolstvo. V okviru projekta bodo pilotno izvajali tovrstne pristope na štirih osnovnih šolah z vključeno romsko populacijo. Koordinator na ZRSŠ bo vključen v ekspertno skupino Sveta Evrope, ki se bo redno sestajala ter načrtovala in spremljala izvajanje projekta. Poleg Slovenije sta v projekt vključeni še Grčija in Slovaška.
- V sodelovanju z Andragoškim centrom Slovenije in Zavodom RS za šolstvo sodelujemo pri promociji učenja romskega jezika in spodbujanju jezikovnega vključevanja odraslih ter pripravi Načrta za poučevanje dopolnilnega pouka romskega jezika v RS. V sodelovanju

z izvajalci iz večnamenskih centrov (VNC) v okviru projekta Skupaj za znanje smo zasnovali in izvedli več delavnic družinskega branja v romskem jeziku.

- V sodelovanju z Ministrstvom za kulturo, Javno agencijo za knjigo in Pedagoškim inštitutom na MIZŠ ustvarjamo nabor kakovostnih učnih in drugih gradiv v romskem jeziku. Ob tem velja poudariti tudi pripravo kakovostne otroške in mladinske literature v romščini. Predvideno je dodatno opremljanje knjižnic s kakovostno literaturo v romskem jeziku.
 - V prihodnosti bi bilo smiselno še okrepiti vključenost vsebin, povezanih z romsko kulturo in jezikom, vključno z zgodovinskim in etničnim vidikom, v vzgojno-izobraževalni proces, saj z njimi uspešno zmanjšujemo predsodke. Tako ne le priznavamo in spoštujemo različnost, ampak jo hkrati živimo in privzgajamo vrednote, ki so potrebne za sobivanje v pravični, medkulturni družbi. V aktivnosti je nujno vključiti romsko skupnost (romska društva, Romski akademski klub ipd.).
 - Priporočamo izvajanje večkulturnih in večjezičnih programov, ki bi vključevali pestrost slovenske družbe, katere del so tudi romska kultura, jezik in tradicija.
3. Čim obsežnejše vključevanje romskih pomočnikov v delo osnovnih šol. Romski pomočniki naj svojo dejavnost opravljajo pred veljavnim urnikom ali po njem. S tem bomo zmanjšali diskriminacijo, krepili zaupanje Romov v vzgojno-izobraževalne ustanove in prispevali h gradnji pozitivne samopodobe romskih otrok.
 4. Večja vključenost strokovnih delavcev osnovnih šol v izobraževalne programe, namenjene strokovnemu izpopolnjevanju za delo v večkulturnih okoljih.

MIZŠ redno izvaja usposabljanja strokovnega kadra, načrtujemo pa jih na letni ravni. Prav tako moramo usposobiti strokovne delavce v vzgojno-izobraževalnih zavodih za učinkovitejše delo v jezikovno heterogenem razredu, jih sistematično usposablјati za jezikovno občutljivo poučevanje ter uporabo inovativnih didaktičnih pristopov, ki upoštevajo raznojezičnost učencev v razredu. MIZŠ bo v prihodnje v okviru programov nadaljnega

izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju razpisal izobraževanja za opolnomočenje strokovnih delavcev za delo z romskimi učenci.

5. Ustanovitev multidisciplinarnih delovnih skupin za obravnavo konkretnih zadev v lokalnih okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti.

Nove strateške usmeritve priporočajo, da se na ravni občin, v katerih živi romska skupnost, ustanovi delovno telo pod vodstvom romskega koordinatorskega na ravni občine, ki ga sestavljajo: občinski romski koordinator, romski svetnik, predstavnik vrtca in osnovne šole, predstavnik staršev, romski pomočnik, predstavnik centra za socialno delo, predstavnik policije in predstavnik zdravstvenega doma. Naloga delovnega telesa naj bo redno in ad hoc sestajanje, katerega namen je sprotne individualne obravnava zadev, povezanih z romsko skupnostjo v lokalnem okolju. Delovno telo bi moralo pripraviti občinski integracijski načrt za vključevanje Romov v lokalno skupnost in akcijski načrt za izvedbo nalog.

6. Delo z romskimi družinami.

V večnamenskih centrih bil bilo treba še dodatno okrepiti delo s starši otrok in celotnimi družinami, in sicer tako, da starši postanejo aktivneje vključeni v izobraževanje svojih otrok. Eden izmed takšnih pristopov aktivacije staršev je bil razvit tudi v projektu Skupaj za znanje, ko so skupaj z otroki, starši in strokovnimi delavci šole sooblikovali t. i. individualne programe za posameznega otroka. Pri pripravi teh načrtov je bil pomemben poudarek na aktivni vključenosti otroka, ki je sam določil svoje cilje, in na njegovi odgovornosti za doseg te skupaj zastavljenih ciljev in odgovornosti do lastnega dela in učenja, kar se kaže v boljših dosežkih. V tem procesu je ključnega pomena tudi aktivna vloga starša, ki podpira in spremlja otroka pri njegovem delu in se ob tem priuči, kako lahko sam pomaga otroku in ga vzgaja. V okviru projekta je nastal tudi poseben koncept vzgojno-izobraževalnega dela v naseljih, v okviru katerega bodo kot posebna ciljna skupina obravnavani tudi starši in družine. V ospredju bodo naslednji cilji: opolnomočenje staršev za pomoč otrokom pri šolskem delu, opismenjevanje staršev, gradnja zaupanja staršev v vzgojno-izobraževalne ustanove, ozaveščanje o pomenu izobrazbe in ustrezne vzgoje itd.

7. Pregled in korekcija stanja na področju usmerjanja otrok s posebnimi potrebami

V delu javnosti, predvsem nevladnih organizacij, se občasno pojavljajo očitki o naraščanju števila romskih otrok, usmerjenih v osnovnošolske prilagojene programe, v primerjavi z otroki večinske populacije. Evidenc o deležu otrok s posebnimi potrebami med romskimi otroki ministrstvo ne vodi, razpolagamo izključno z ocenami šol, ki jim MIZŠ sofinancira določene programe. V prihodnjem obdobju bomo morali razviti nujen ukrep pregleda stanja na področju usmerjanja otrok s posebnimi potrebami, tudi pri romskih otrocih, in preverjanje sistema kakovosti v okviru mednarodnih raziskav in študij.

8. Priporočila Zavoda RS za šolstvo:

- za vse romske učence vzpostaviti koncept učne pomoči do vključno tretje ravni;
- celovita obravnava romskega učenca z vseh vidikov oziroma oblik sistema vzgoje in izobraževanja v hkratni medsebojni obravnavi (inkluzija oz. zблиževanje učenca s socialno učno skupino namesto diferenciacije);
- timsko sodelovanje strokovnega tima v inkluzivnem izvajanju vseh oblik vzgoje in izobraževanja;
- specifično načrtovano in oblikovano intenzivno IKT-opismenjevanje;
- skladno s Strategijo razvoja večjezičnosti je priporočljiva obravnava učencev kot jezikovno heterogene učne skupine za sistematično jezikovno usposabljanje. Pri tem se upošteva strokovno zavedanje večjezičnosti kot oblike divergentnega razumevanja, ki pogojuje metodo spoznanja. V tem okviru je potrebno didaktično metodično načrtovanje opismenjevanja romskih učencev.

4.3. Srednješolsko izobraževanje, izobraževanje na višjih ravneh in izobraževanje odraslih

Strategija 2004 se opira na nacionalni program izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji, njena nadgradnja iz leta 2011 pa priporoča razvijanje svetovalnih središč oziroma omrežij v okoljih, kjer živijo Romi. Poudarja tudi pomen izobraževanja romskih deklet in žena.

Strategija 2021 poudarja pomen srednješolskega izobraževanja Romov, ki mu smernice prejšnjih strategij doslej niso posvečale veliko pozornosti.

Na sistemski ravni rednega srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja Romov v Sloveniji ni posebnih programov pomoči ali podpore Romom. MIZŠ je zato v sodelovanju z Agencijo za raziskovalno dejavnost RS (ARRS) financiral raziskovalni projekt Vključenost Romov v

srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli.¹⁵

Na podlagi zbranih podatkov študija med drugim ugotavlja, da je v šolskem letu 2018/19 izbrane srednje šole obiskovalo 139–144 romskih dijakov, dva Roma pa sta bila vključena v srednješolski program na ustanovah za izobraževanje odraslih. Okoli 54 % dijakov obiskuje srednje šole v pomurski regiji, 24 % v podravski, 19 % v jugovzhodni Sloveniji in preostanek v osrednji Sloveniji in Posavju. Podobno kot v predhodnem šolskem letu je glede na srednješolske programe največ dijakov obiskovalo srednje poklicno izobraževanje (triletno), srednje (tehniško in drugo) strokovno izobraževanje (štiriletno) ter nižje poklicno izobraževanje (dveletno). Na podlagi različnih virov podatkov so raziskovalci izračunali najvišje skupno število romskih dijakov v letu 2018/19 – to je 172. Glede na to, kje obiskujejo srednje šole, pa je njihova struktura naslednja: Pomurje 46,5 %, Podravje 25,6 %, jugovzhodna Slovenija 24,4 %, osrednja Slovenija 2,3 % in Posavje 1,2 %.

Študija priporoča zbiranje in spremljanje kvantitativnih podatkov o romskih dijakih in študentih na rednih in izrednih izobraževalnih programih na dolgi rok ter zbiranje in spremljanje kvantitativnih podatkov o prehodih z ene izobraževalne stopnje na drugo (višjo), konkretno iz osnovne na srednjo šolo ter iz srednje šole na univerzo. Pri tem priporoča ohranjanje zavedanja, da na jugovzhodu države šteje kot poseben uspeh vsak romski posameznik, ki iz osnovne šole napreduje v srednjo šolo in to po možnosti uspešno zaključi, medtem ko na severovzhodu Slovenije v kategorijo posebno uspešnih Romov v izobraževanju spadajo tisti, ki se po končani srednji šoli vpišejo na univerzitetno raven izobraževanja. Kot velik uspeh lahko štejemo tudi primere tistih romskih posameznikov, ki se jim s srednješolsko ali univerzitetno izobrazbo uspe v Sloveniji zaposliti na delovnem mestu, ki je primerno njihovi izobrazbi.

MIZŠ bo na podlagi evalvacije in priporočil pripravil podrobnejša izhodišča za izboljšanje vključevanja romske skupnosti za raven srednješolskega izobraževanja in izobraževanja na višjih ravneh.

1. Menimo, da bi morali v začetni fazi sprejeti ukrepe za pomoč srednješolcem iz romske populacije na Dolenjskem in v Beli krajini: z medvrstniško učno pomočjo, učno pomočjo, ki jo lahko nudijo romski izobraženci, pomočjo romskih pomočnikov, usmerjanjem v delo v večnamenskih centrih v romskih naseljih in z vključevanjem v različne oblike neformalnega izobraževanja. Lokalna skupnost bi morala na občinski ravni okrepiti svetovalno službo na območjih, kjer živi več Romov.

¹⁵ <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=944&idmenu1=19&lang=slo>

2. Tudi v severovzhodni regiji, kjer se sicer več Romov odloča za srednješolsko izobraževanje, bi bilo treba organizirati dodatno pomoč srednješolcem. Pričakujemo predvsem visoko stopnjo angažiranosti izobraženih Romov, tudi študentov in romskih pomočnikov, ki bi lahko nudili učno pomoč.

Koncept učne pomoči priporočamo do vključno tretje ravni za romske dijake.

3. Na državni ravni bomo iskali možnosti izvedbe novih programov srednješolskega izobraževanja oziroma opravljanja obveznosti, kar se lahko uredi z osebnim izobraževalnim načrtom. Prav tako priporočamo vzpostavitev posebnega štipendijskega sklada za romske dijake.
4. Zavod RS za šolstvo priporoča, skladno s srednješolskimi programi, kombiniranje vzgojno-izobraževalnih programov kot obliko inkluzije za razvoj kompetenc, še posebej podjetnosti in podjetništva.
5. Če bi bilo študentsko delo mogoče opravljati tudi v večnamenskih centrih, bi otroci prek romskih študentov lažje prepoznavali izobrazbo kot vrednoto.

4.3.1. Izobraževanje odraslih in vseživljenjskost učenja

Vseživljenjsko učenje je vodilno načelo sodobnega izobraževanja in učenja v Sloveniji in velja tudi za učenje in izobraževanje odraslih Romov kot ene od prikrajšanih skupin pri doseženi stopnji izobraženosti, kot jo omenja tudi Resolucija o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v RS za obdobje 2022-2030. Za to skupino prebivalstva je še toliko pomembnejše zagotavljanje enakovredne in enakopravne možnosti za razvijanje in udejanjanje različnih zvrsti, oblik, vsebin in namenov izobraževanja in učenja.

V Republiki Sloveniji so razviti programi formalnega in neformalnega izobraževanja odraslih Romov, prilagojeni potrebam funkcionalnosti znanj, prožnosti in vsebinske ustreznosti. Priporočamo pa nadaljnje razvijanje svetovalnih omrežij v okoljih, kjer živijo Romi, predvsem na Dolenjskem; vlogo svetovalnih omrežij razumemo tudi v smislu ozaveščanja odraslih Romov o pomenu izobraževanja za prožnejši nastop na trgu dela. Širša lokalna skupnost, v kateri živi tudi romska populacija, lahko vsebinsko uredi in izpolni mrežo različnih institucij v okolju, tako vladnih kot nevladnih, za izboljšanje položaja in dela ter sodelovanja z Romi. Menimo, da bi morale imeti vse občine z romsko skupnostjo občinske integracijske načrte, ki bi vključevali tudi načrte na področju vseh ravni vzgoje in izobraževanja romske populacije, in občinskega romskega koordinatorja. V okviru lokalne skupnosti bi bilo nujno tudi izvajanje aktivnosti za preseganje stereotipov v odnosu med Romi in večinskim prebivalstvom.

Pri obiskih romskih naselij zaznavamo visoko stopnjo izolacije romske skupnosti. Velika težava je neprepoznavanje izobrazbe kot tiste vrednote, ki bi lahko dvignila njihov socialni in kulturni kapital in jim s tem omogočila izstop iz kroga revščine in stigmatizacije. Generacija romskih staršev, ki ima osnovnošolske otroke v sedanjem obdobju, je v inkluzivnem pomenu »izgubljena« generacija, ker ni bila dovolj vključena v vzgojno-izobraževalni proces. To dejstvo in številni drugi dejavniki (predvsem socialno-ekonomski) vplivajo ne le na njihovo vrednotenje izobrazbe, ampak tudi na zaupanje v institucije vzgoje in izobraževanja. V pogovorih s predstavniki romske skupnosti na Dolenjskem, v Posavju in v Beli krajini smo pogosto zaznali tudi zavedanje, da zgodnejše opuščanje šolanja lahko nadomestijo s programi, namenjenimi izobraževanju odraslih. Zelo pomembno je, da v programe izobraževanja odraslih vključujemo čim več pripadnikov tako imenovane »izgubljene generacije« odraslih Romov v procesu izobraževanja in da uspemo zadržati mlajše odrasle Rome v sistemu rednega izobraževanja s tem, da podpiramo tudi načelo in pomen vseživljenjskosti izobraževanja.

Stalno, kontinuirano delo z odraslo populacijo pripadnikov romske skupnosti je pomembno zaradi njihovega odnosa do mlajše populacije, saj je dejavnik spodbudnega družinskega okolja eden ključnih za izobraževanje mladih Romov na ravni osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja. Poleg programov izobraževanja odraslih Romov zato podpiramo tudi nadaljnje delo večnamenskih centrov v romskih skupnostih, ki med drugim spodbuja Rome k izobraževanju in obenem posega v širšo družbo tako, da vsaj deloma razbija protiromske stereotipe.

Ključni pogoj za večjo uspešnost in učinkovitost vseh predlaganih ukrepov je tudi aktivna vključenost in participacija Romov pri pripravi in izvedbi ukrepov. V tem pogledu vidimo možnost v sodelovanju z romskimi izobraženci na vseh ravneh dela z romsko populacijo. Romski intelektualci se lahko aktivirajo na različne načine, tudi s svetovalno dejavnostjo. Prav tako pričakujemo večjo aktivacijo predstavnikov romske skupnosti, njihov konstruktivni pristop in samostojnejše iskanje rešitev za izboljšanje položaja celotne romske skupnosti.

4.4. Romski pomočniki

Romski pomočniki so že več kot deset let v izobraževalnem sistemu pomemben povezovalni člen med romskimi otroki, njihovimi starši in strokovnimi delavci vzgojno-izobraževalnih ustanov. Brez njih bi bila vključenost romskih otrok v vzgojno-izobraževalne ustanove nižja in predvsem manj uspešna. V okviru projekta Skupaj za znanje je delovalo do največ 29 romskih pomočnikov na 37 osnovnih šolah na območju severovzhodne in jugovzhodne Slovenije¹⁶, nekateri romski pomočniki pa so delovali tudi v vrtcih. Pri tem je bila velika večina zaposlenih romskih pomočnikov pripadnikov romske skupnosti, razen če v določenem okolju ni bilo primerne ali zainteresiranega kandidata iz romske skupnosti.

Ključne naloge romskega pomočnika so: pomoč otrokom pri premagovanju čustvenih in jezikovnih ovir; vzpostavljanje in vzdrževanje stikov s starši ter pomoč pri njihovi komunikaciji s strokovnimi delavci v šoli/vrtcu; sodelovanje s strokovnimi delavci šole/vrtca pri aktivnostih, ki so namenjene boljšemu vključevanju romskih otrok z drugimi otroki; sodelovanje s strokovnimi delavci šole/vrtca pri oblikovanju in izvedbi ukrepov za večjo uspešnost romskih otrok; izvedba aktivnosti za otroke in njihove starše v okoljih, kjer živijo; promocija pomena vzgoje in izobraževanja v romski skupnosti.

Romski pomočnik s svojo izobrazbo in zaposlitvijo predstavlja zelo pomemben zgled romskim otrokom, staršem in celotni romski skupnosti v določenem okolju, da je izobrazba ključnega pomena za boljše poklicne možnosti in kakovostnejše osebno življenje.

Z jasnim zavedanjem pomembne vloge, ki jo ima romski pomočnik v svoji skupnosti, so v okviru projekta Skupaj za znanje vsem romskim pomočnikom (finančno) omogočili nadaljnje izobraževanje na pedagoškem področju ter pridobivanje ustreznih kvalifikacij, ki jim bodo omogočile

¹⁶ Te številke se nanašajo na delovna mesta za romske pomočnike, dejansko število zaposlenih romskih pomočnikov med trajanjem projekta je bilo večje. Med projektom je namreč prišlo do določenih kadrovskih sprememb in menjav, saj so nekateri zaposleni romski pomočniki podali sporazumno odpoved, ker so našli drugo zaposlitev, ali so se selili v drugo državo, nekateri so nadomeščali začasno odsotne zaposlene itd.

boljše zaposlitvene možnosti, hkrati pa jih spodbudile, da skušajo s svojimi znanji in kompetencami pomagati drugim članom svoje skupnosti. V tem okviru se je kar osem romskih pomočnic (pet iz severovzhodne in tri iz jugovzhodne regije) iz omenjenega projekta odločilo za nadaljevanje študija na univerzitetni ravni, in sicer na visokošolskem strokovnem študijskem programu Predšolska vzgoja na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem (študijski središči Ptuj in Novo mesto).

MIZŠ se je na podlagi uspešnosti tega projektnega instituta odločil za sistemsko umestitev delovnega mesta romski pomočnik v vzgojno-izobraževalni sistem. S šolskim letom 2021/22 so se romski pomočniki lahko začeli zaposlovati v osnovnih šolah, osnovnih šolah s prilagojenim programom in vrtcih. Predvideli smo tudi nadaljnje stalno izobraževanje in usposabljanje romskih pomočnikov.

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov 2021 podpira nadaljnje delovanje romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah ter njihovo stalno usposabljanje in izobraževanje z naslednjimi poudarki:

1. Izpopolnili bomo sistem mentorstva novih romskih pomočnikov v sodelovanju z že izkušenimi romskimi pomočniki in zagotavljali njihovo nadaljnje izobraževanje.
2. Vloga romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah mora biti zelo natančno opredeljena, predvsem v razmerju do strokovnih delavcev vrtcev in osnovnih šol.
3. Priporočamo, da se na območnih enotah Zavoda RS za šolstvo v Novem mestu in Murski Soboti zaposlita univerzitetno izobražena Roma pedagoške smeri, ki bosta aktivno sodelovala pri strokovni obravnavi romske problematike na ravni lokalnih skupnosti.

4.5. Vzgojno-izobraževalne aktivnosti v večnamenskih centrih

Strategija 2011 priporoča nadaljnje razvijanje in sistemsko umeščanje različnih oblik vzgojno-izobraževalnih podpornih mehanizmov v romskih naseljih v okviru delovanja večnamenskih centrov.

Nudenje učne pomoči v naseljih je bila v preteklosti dobra izhodiščna točka za navzočnost v naselju in izhodišče za druge izobraževalne aktivnosti, namenjene odpiranju romskih naselij. Dober primer so obšolske dejavnosti, ki so se izkazale za motivacijsko zelo primerno obliko, prvi pogoj zanje pa so v vseh primerih že stkane vezi zaupanja med romskimi starši in izvajalci v večnamenskih centrih ali z romskimi pomočniki.

V projektu Skupaj za znanje so se aktivnosti nudenja učne pomoči nadgradile v celostni sistem podpornih aktivnosti, namenjenih uspešnejšemu vključevanju romskih otrok in staršev v izobraževalni sistem ter pridobivanju znanj, kompetenc in veščin tudi zunaj šolskega prostora.

Večnamenski centri so se izoblikovali v pomembna podporna okolja za romske otroke in starše, saj ti prostori v naseljih predstavljajo stičišča različnih izobraževalnih in drugih aktivnosti, kjer se otroci in starši dnevno vključujejo, družijo in izobražujejo. V projektu Skupaj za znanje je bilo vzpostavljenih in delujočih sedem večnamenskih centrov – VNC Smrekec (občina Grosuplje), VNC Vejar (občina Trebnje), VNC Brezje (občina Novo mesto), VNC Dobruška vas (občina Škocjan), VNC Kerinov Grm (občina Krško), VNC Boriha (občina Metlika), VNC Vanča vas - Borejci (občina Tišina).

Izobraževalne aktivnosti v teh centrih so bile na podlagi večletnih praktičnih izkušenj in opažanj pri delu na terenu strukturirane in ciljno usmerjene tudi glede na izobraževalne cilje v šolskem okolju, pri čemer sta bila v ospredju predvsem usvajanje in utrjevanje osnovnih znanj s področja branja, pisanja, matematike in znanosti. Gre za področja, na katerih imajo romski otroci prepoznano največ primanjkljajev. Pomembno je, da pri načrtovanju in izvedbi aktivnosti v okviru večnamenskih centrov tudi v prihodnje izhajajo iz otroka, pri čemer se osredotočajo tako na njegova močna področja kot na usvajanje in utrjevanje temeljnih znanj ter otrokovih ovir in primanjkljajev.

Na podlagi teh programskih izhodišč so v projektu vzpostavili posebne individualizirane načrte za posamezne otroke, ki jih sooblikujejo skupaj z otroki, starši in strokovnimi delavci šole, ki jo obiskujejo ti otroci. Pri pripravi teh načrtov je pomemben poudarek na aktivni vključenosti otroka, ki skupaj z izvajalci določi svoje cilje, in na njegovi odgovornosti za doseg skupaj zastavljenih ciljev in odgovornosti do lastnega dela in učenja, kar se potem kaže v boljših dosežkih. V tem procesu je ključnega pomena tudi aktivna vloga starša, ki podpira in spremlja otroka pri njegovem delu in se ob tem priuči, kako lahko sam pomaga otroku in ga vzgaja. Pristop, ki v izobraževanje aktivno vključuje otroka in starša, prinaša zelo dobre rezultate – v šolskem letu 2019/20 je bilo v takšno individualizirano obravnavo vključenih 50 otrok z desetih partnerskih osnovnih šol, pri čemer je 46 učencev uspešno napredovalo v višji razred, bolj so se vključevali v interesne dejavnosti na šoli ali izven šole, 30 učencev pa se je aktivno vključilo v medvrstniško pomoč drugim romskim učencem. Ti otroci so torej večinoma postali bolj odgovorni glede njihovega lastnega dela in

izobraževanja, njihovi starši so bolj aktivno vključeni v izobraževanje in jih pri tem podpirajo, otroci so bolj vključeni v šolsko skupnost in se zato udeležujejo dejavnosti na šoli, prav tako so pripravljene pomagati drugim romskim učencem v okviru medvrstniške pomoči.

Kljub tem uspehom moramo poudariti, da so romska naselja še vedno pogosto relativno zaprti sistemi, kar negativno vpliva na razvoj socialnega in kulturnega kapitala posameznikov in skupnosti, ki v teh naseljih živijo. V praksi se je pokazalo, da je najboljši začetni korak za odpiranje naselij vzpostavitev aktivnosti v samem naselju in, če je le mogoče, tudi zagotovitev primerno urejenih prostorov za izvajanje teh aktivnosti. V preteklih letih je ta ideja zaživela predvsem z vzpostavitvijo večnamenskih centrov v okviru projektov, ki so bili sofinancirani iz sredstev ESS, je pa na terenu še več primerov dela v romskih naseljih, vendar med seboj programsko in organizacijsko niso povezani.

Težava sedanjega stanja je predvsem v tem, da se različne aktivnosti po naseljih izvajajo vsebinsko nepovezano in da posamezni programi niso nujno najbolj kakovostni. Na terenu je sicer na področju vzgoje in izobraževanja prišlo do določene povezanosti glavnih aktivnosti in njihove nadgradnje do povezovanja z drugimi področji, kot so kulturna dejavnost, zaposlovanje, bivanjske razmere, zdravstveno in socialno varstvo, vendar prihaja do občasnih podvajanj, še pogosteje pa do spregledanih območij. V številnih okoljih, kjer živijo pripadniki romske skupnosti, se aktivnosti sploh ne izvajajo, socialni in kulturni kapital v teh skupnostih sta temu primerno občutno nižja. V okoljih, kjer se aktivnosti izvajajo, se naselja sicer počasi odpirajo, a so pripadniki romske skupnosti prepogosto vezani le na svoje ožje lokalno okolje. S tem se ustvarja tveganje getoizacije, ki je na nekaterih območjih že dejansko stanje.

Strategija 2021 priporoča nadaljnjo ohranitev in stabilno financiranje obstoječih večnamenskih centrov, saj je vnovična vzpostavitev aktivnosti na območju, kjer se dejavnosti za neko obdobje prenehajo izvajati, močno otežena, ker se izgubi zaupanje romske skupnosti tako v izvajalce kot v aktivnosti. Prav tako je smiselno ustanavljanje novih večnamenskih centrov (v sodelovanju z lokalno skupnostjo) v okoljih, kjer je to mogoče in v katerih so vzpostavljeni potrebni pogoji. Na podlagi izkušenj s terena, kjer se izvedba vedno prilagaja lokalnim posebnostim, bi bilo smiselno oblikovati **enoten osnovni program večnamenskih centrov**, ki bi ga nato lahko hitreje prilagajali lokalnim posebnostim na novih lokacijah. Priporoča se, da v tem okviru programska izhodišča in ključni cilji na področju izobraževanja sledijo konceptu vzgojno-izobraževalnega dela v naseljih, ki je nastal po zaključku projekta Skupaj za znanje in temelji na večletnih terenskih izkušnjah in razvitih strokovnih pristopih in programih, ki so bili izoblikovani v okviru tega projekta in so prilagojeni specifičnim potrebam te ciljne skupine.

Za predšolske otroke je treba v lokalni skupnosti graditi ustrezno spodbudno okolje, ki omogoča raziskovanje in spoznavanje ter kakovostne interakcije, ob katerih se otroci učijo. Izvedba je mogoča na vseh lokacijah, na katerih delujejo večnamenski centri in kjer take aktivnosti še ne potekajo. Poudarek naj bo na spoznavanju romskega in slovenskega jezika ter na socializaciji ob sočasnem opolnomočanju staršev pri spremljanju in spodbujanju otrokovega razvoja.

4.6. Dodatno usposabljanje in krepitev vloge pedagoških delavcev

Za delo z romskimi učenci je nujno stalno načrtovanje in izvajanje strokovnega usposabljanja strokovnih in vodstvenih delavcev vrtcev in šol in poznavanja področja dela z Romi, specifik oziroma značilnosti dela z njimi ter spodbujanje prilagoditev vzgojno-izobraževalnega dela (individualni načrti aktivnosti). MIZŠ bo prek programov nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju razpisoval izobraževanje za opolnomočenje strokovnih delavcev za delo z otroki in romskimi učenci.

Za izmenjavo dobrih praks in prepoznanih uspešnih pristopov in metod bi bilo smiselno stalno organizirati in spodbujati mreže strokovnih delavcev, ki delajo z ranljivo skupino romskih otrok po regijah in se z njimi srečujejo v vrtcih in šolah.

Strokovne delavce vrtcev in šol velja usposobiti v multiplikatorje po regijah (prekmurska, štajerska, grosupeljska, dolenska, kočevska, belokranjska, posavska, ljubljanska), da bi lahko pomagali drugim vzgojno-izobraževalnim ustanovam, ki se srečujejo s podobnimi težavami, pa jih sami ne zmorejo rešiti.

Vzgojno-izobraževalnim ustanovam priporočamo, da dosledno izvajajo korake učne pomoči, zapisane v konceptu dela Učne težave v osnovni šoli, ter strokovne rešitve, objavljene na spletnih straneh Zavoda RS za šolstvo.

Kot je poudarjeno že v Strategiji 2011, je treba opraviti evalvacijo usposabljanj in oceniti njihovo uspešnost. V izboljšave naj bodo aktivno vključeni predstavniki romske skupnosti.

Večnamenski center je lahko odlična praksa kot središče različnih možnosti znotraj naselja, seveda z ustrezno strokovno izpopolnjenim kadrom. Primerni ljudje za delo z romsko populacijo so, kot ugotavljamo na primerih, ki jih opazujemo, tisti, ki imajo zadostno stopnjo strokovnega znanja s pedagoškega področja in osnovno znanje romskega jezika v kombinaciji z empatijo, senzibilnostjo in pripravljenostjo za delo z ranljivimi skupinami in ki so se pripravljene dodatno strokovno usposabljeni ter so dostopni romski skupnosti.

5. POVZETEK Z IZHODIŠČI ZA PRIHODNJE UKREPE

V nehomogeni in razslojeni romski skupnosti v Sloveniji, za katero je značilna visoka stopnja revščine in življenje v izrazito neugodnih bivanjskih razmerah, bodo ukrepi za učinkovitejše vključevanje te skupnosti v vzgojno-izobraževalni proces ostali tako dolgo parcialni, dokler se temeljito ne povežejo z drugimi nujnimi ukrepi za preseganje sedanjega izrazito slabega položaja večine Romov v Sloveniji. Ta cilj si sicer prizadevamo dosegati z izvajanjem nacionalnega programa ukrepov za Rome, ki vključuje vsa področja bivanja in delovanja Romov, vendar jih, kot kaže stanje v romskih naseljih, pogosto ne izvajamo vsebinsko in časovno usklajeno. Izvajajo jih številni različni izvajalci, zato so ne le nepovezani, ampak tudi neenakomerno razporejeni. Razpršenost in nepovezanost povzročata zmedo in deloma tudi nerazumevanje v romski skupnosti. Zato še enkrat poudarjamo pomen celovitosti in sočasnosti vseh ključnih oblik pomoči romski skupnosti.

Izobrazba kot vrednota lahko pridobi na pomenu, če in ko jo povežemo z *uporabnostjo*, kar najprej pomeni zaposlitev tudi zunaj narodnomanjšinskega kroga, in možnostjo za pridobitev takšnega obsega socialnega in kulturnega kapitala, ki pripadnikom romske skupnosti, ki to želijo, omogoča odhod iz romskega naselja.

Ob množici ukrepov, tako državnih in lokalnih kot tudi ukrepov nevladnih organizacij, se ob obiskih romskih naselij poraja občutek, da so ti nekoliko enostranski v razmerju med državo in romsko skupnostjo. Ugotavljamo, da je ta skupnost pasivna predvsem na območju Dolenjske, Posavja in Bele krajine. Ukrepi bodo delovali v praksi šele, če nam jih bo uspelo združiti s konkretnimi konstruktivnimi dejavnostmi predstavnikov romske skupnosti. Stalno pripravljane ukrepe posameznih resorjev ne more biti uspešno brez aktivne participacije romske skupnosti. To velja tudi za področje vzgoje in izobraževanja. To strategijo, ki je samo del drugih ukrepov Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport RS, namenjamo

vsem, ki so pri delu kakor koli povezani z romsko skupnostjo. Njen namen je zlagoma vključiti čim večje število romskih otrok v predšolsko vzgojo, zagotoviti in spodbuditi romske učence k rednemu obiskovanju in zaključku osnovnošolskega izobraževanja ter spodbuditi čim več mladih Romov k srednješolskemu izobraževanju in seveda njihovo uspešno izobraževanje na višjih ravneh. Ni tako malo romskih izobražencev, ki dokazujejo, da jim je prav izobrazba omogočila prehod v drugačen, kakovostnejši način bivanja. Ocenjujemo, da je število izobraženih Romov že tolikšno, da lahko začnejo sami urejati razmere v svoji skupnosti. MIZŠ pa zagotavlja, da jim bo pri tem v pomoč in podporo.

5.1. Kaj storiti po letu 2021?

1. Nadaljevati zgodnje vključevanje romskih otrok v predšolske programe

Brez zgodnjega vključevanja v kakovostne predšolske programe že v predšolski dobi, še intenzivneje pa pri vključevanju v izobraževalni sistem, se otrok srečuje z večjimi težavami na področju jezikovnega, socialnega in čustvenega razvoja, ki vplivajo na celostni razvoj otroka in njegovo nadaljnjo uspešnost v izobraževalnem sistemu, na sposobnost vključevanja v širše družbeno okolje in samopodobo. Deloma te okoliščine vplivajo tudi na uspeh in razvoj posameznika. Strateški ukrepi zato namenjajo osrednjo pozornost zgodnjemu vključevanju romskih otrok v vrtce in rednemu obiskovanju v vrtce vpisanih otrok, ob hkratnem nadaljnjem razvoju drugih podpornih aktivnosti, ki so usmerjene k istemu cilju. Posebno pozornost velja nameniti otrokom, ki izkazujejo različne talente in nadpovprečne sposobnosti.

2. Nadaljevati preizkušanje pedagoških praks, ki prispevajo k motivaciji učencev in jih spodbujajo k aktivni in odgovorni udeležbi v učnem procesu

Obvladovanje učnega jezika je pogoj za zagotavljanje pravičnosti v izobraževanju. Učenec, ki snov razume, se lahko odziva in je aktiven član razredne skupnosti. Motivirani učenci dosegajo višje ravni znanja. Strokovni delavec v vzgoji in izobraževanju, ki ima medkulturne kompetence in ki razume ozadje jezikovnih težav učencev, bo znal poiskati pristope, ki bodo romskega učenca podprli, opolnomočili in mu zagotovili prostor za aktivno udeležbo v učnem procesu. Raziskovanje in preizkušanje pedagoških praks, ki v središče učnega procesa postavljajo učenca ter pri tem izhajajo iz njegovih potreb, njegove specifik, tudi jezikovne in kulturne, bodo tudi v prihodnje v središču pozornosti. Ob tem bodo nastajala gradiva v podporo strokovnim delavcem ter v pomoč romskim učencem.

3. Zaposlovanje in stalno usposabljanje romskih pomočnikov

Romski pomočnik s svojo izobrazbo in zaposlitvijo predstavlja zelo pomemben zgled romskim otrokom, staršem in celotni romski skupnosti v določenem okolju. Kaže jim, da je izobrazba ključnega pomena za boljše poklicne možnosti in kakovostnejše osebno življenje. Zato strateške smernice podpirajo nadaljnje zaposlovanje in izobraževanje romskih pomočnikov.

4. Delo v večnamenskih centrih v naseljih

Z delovanjem večnamenskih centrov v romskih naseljih vzpostavljamo pomembna podporna okolja za romske otroke in starše. Priporočamo, da država in lokalne skupnosti z romskim prebivalstvom nadgrajujejo in izpopolnjujejo mrežo teh centrov.

5. Izvajanje mehanizmov pozitivne diskriminacije

Na medresorski ravni priporočamo dogovor o možnostih oblikovanja štipendijske politike za romske dijake in študente ter pripravo fleksibilnih oziroma prožnih programov izobraževanja na srednješolski in višješolski ravni, ki bodo dijakom in študentom po končanem izobraževanju omogočili boljše možnosti na trgu dela. Od lokalnih skupnosti pričakujemo, da bodo v sodelovanju z državo gradile mrežo spodbudnih okolij za izvajanje programov družinske politike med pripadniki romske skupnosti.

6. Vloga javnih in javnih raziskovalnih zavodov v vzgoji in izobraževanju

Javni zavodi¹⁷, ki opravljajo naloge in dejavnosti vzgoje in izobraževanja, s svojo dejavnostjo stalno podpirajo naše delo, tudi pri pripravi in izvedbi ukrepov za Rome. Tudi v prihodnje nam bodo v pomoč pri pripravi strokovnih podlag za odločanje, razvojno-raziskovalnem delu, spremljavi in evalvaciji ukrepov, organizaciji nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev in ravnateljev, izvajanju obšolskih dejavnosti in pri drugih aktivnostih.

7. Aktivna participacija in vključenost romske skupnosti

Odgovornost za razvoj romske skupnosti podajamo tudi izobraženim Romom. Pričakujemo njihovo aktivno vlogo pri ustvarjanju napredka v lastni skupnosti, še posebej na območju Dolenjske, Posavja in v Beli krajini, kjer zaznavamo manjšo aktivnost predstavnikov romske skupnosti pri izvajanju ukrepov, namenjenih kakovostnejšemu vključevanju romskih otrok v sistem vzgoje in izobraževanja ter participaciji njihovih staršev v tem sistemu. Tudi zato strategija predlaga zaposlitev vsaj dveh romskih pomočnikov v enotah Zavoda RS za šolstvo na Dolenjskem. S tem ukrepom bi tudi romskim pomočnikom omogočili aktivno participacijo v procesih soodločanja o ukrepih, namenjenih romski skupnosti, in povečali zaupanje v odnosu med Romi in preostalim prebivalstvom.

¹⁷ Skladno z Zakonom o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOVFI) je Vlada RS ustanovila javne zavode, ki opravljajo dejavnosti in naloge, potrebne za izvajanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja. Partnerski javni zavodi MIZŠ so: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje, Andragoški center Republike Slovenije, Državni izpitni center, Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Šola za ravnatelje, Pedagoški inštitut, Inštitut za narodnostna vprašanja, Zavod za šport Republike Slovenije Planica. Njihove naloge so določene v 28. členu ZOVFI.

STRATEGIJA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA ROMOV 2021:

Pripravila Alenka Klepac, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, v sodelovanju z dr. Miranom Komacem, sodelavcem Inštituta za narodnostna vprašanja. Besedilo so pregledali:

- dr. Miran Komac, Inštitut za narodnostna vprašanja,
- dr. Stanka Lunder Verlič, MIZŠ,
- dr. Barbara Kejžar, vodja projekta Skupaj za znanje,
- Samanta Baranja, strokovna sodelavka v projektu Skupaj za znanje,
- Aljoša Rudaš, mag., The International Step by Step Association,
- Jožek Horvat Muc, predsednik Zveze Romov Slovenije in predsednik Sveta romske skupnosti v RS,
- mag. Andreja Čuk, Zavod RS za šolstvo,
- mag. Renata Zupanc Grom, Zavod RS za šolstvo, in
- nekateri drugi strokovni sodelavci v MIZŠ.

SPREMLJANJE URESNIČEVANJA STRATEGIJE:

Oblikuje se komisija za spremljanje uresničevanja strategije, sestavljena paritetno, polovica iz vrst Romov, polovica Neromov.

S Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021-2030 so se seznanili:

Strokovni svet RS za izobraževanje odraslih dne: 16.3.2022

Strokovni svet RS za splošno izobraževanje dne: 17.3.2022

Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje dne: 15.4.2022
